

Ново Училище

ГОДИНА III. — КНИЖКА 7.

— Мартъ, 1914 година —

— ВАРНА. —

Съдържание

на книжка седма.

	стр.		стр.
1. И. И.		7. К. Денчевъ	
Повече култура, повече про- свѣта	385	При желѣзницата	435
2. Х. С. Н.		Училищна хроника.	
Къмъ обнова	396	8. Ив. Стояновъ.	
3. И. Ив. Ванковъ		1. Войната и школата. 2. Про- мѣна на режима. 3. По- плакъ за загиващия педа- гогиченъ печатъ. 4. Учениш- ко брожение. 5. Новитѣ на- соки на възпитанието	439
Моралното и гражданско обу- чение въ Франция	402	Външна хроника.	
4. Х. С. Негенцовъ		9. Кр. Цъновъ	
Ж. Ж. Русо	413	Третииятѣ нѣмски конгресъ за изучване и образование на младельта	445
5. Г. Негенцовъ		Книжнина.	
Спастрена милувка	421	10. Г. П.	
Училищна практика.		Г. Дочевъ. Трудово обучение. Теория и практика	447
6. Г. Дочевъ			
Нашата община	426		

Настоящата книжка се изпраща само на абона-
титѣ. Тѣмъ имъ сж изпратени първитѣ шестъ книж-
ки отъ година III още прѣди войната.

Тази е първата книжка отъ **«Ново училище»**,
която излиза слѣдъ войната.

Всѣчки абонати, които не сж си изплатили абона-
мента, молиятъ да ни го изпратятъ.

Молиятъ настоятелитѣ да се погрижатъ да събе-
ратъ и ни изпратятъ абонамента.

Списанието е одобрено за учил. библиотеки отъ Министер-
ството на Народ. Просвѣта съ окръжно № 6 отъ 4 януарий 1910 г.

Н. Н.

Повече култура, повече просвѣта!

Когато редакцията на „Ново Училище“ бѣ приготвила материала за 7 книжка на III-та си годишнина, на България бѣ писано да спре своя умственъ животъ, изобщо мирния животъ на своето културно развитие, за да рѣши съ силата на оржжието първостепенния въпросъ на своята история. Всички физически и нервни сили на страната въ течение на цѣла година бѣха погълнати въ война, колкото тежка за единъ малкъ народъ като нашия, толкова и фатална съ своя изходъ за неговото бъдеще развитие.

Никой българинъ, отъ селенина до премиеръ-министра, отъ войника до генерала не си прѣдставляваше, че на плѣщитѣ на тоя народъ, който тури на кракъ $\frac{1}{3}$ отъ своето население и такава частъ отъ своя добитѣкъ, ще се стовари една едногодишна война съ ужаситѣ на съврѣмнената воена техника и разрушителна артилерия и при онѣзи примитивни културни условия, които ни прѣдставлява Европейска Турция.

Всички, и прости и образовани, и войници и дипломати, си мислѣхме, че войната ще се свѣрши слѣдъ първото сериозно сражение, че къмъ Коледа, най-късно къмъ ранна пролѣтъ селска, работна и интеллигентна България ще заживѣе нормалния си животъ, било като побѣдителка, било като побѣдена, но въ всѣки случай спечелила автономията на Македония.

Подъ това настроение се пълнѣха треноветѣ съ млади и стари войници; това чувство закара българската народна армия за нѣколко дена на македонско-тракийската граница.

Много даже вѣрваха, че работата нѣма да дойде до война, че Турция ще се уплаши, а Европа тозъ часъ ще се намѣси.

* * *

Така мислѣше, така вѣрваше, така го искаше българскиятъ народъ и тази частъ отъ неговата интелигенция, която взе участие въ войната, която бѣше поставена прѣдъ нейния ужасенъ образъ, образъ на разрушение на всичко здраво и силно, на народни богатства, на култура, на правовъ редъ и на общественъ моралъ.

А туй здраво и мисляше, което остана у дома си, се раздѣли на два лагера. Едни, които очакваха съ трепетъ свѣршването на страшния кошмаръ и възстановяването на нормалния животъ на

страната, — животъ безъ коменданства, безъ цензура и безъ административно-воененъ произволъ, и други, които намѣриха, че сега могатъ да станатъ велики патриоти и да държатъ унисонъ на желтата преса, — единствена ръководителка на останалата безъ интелигентни сили и обърната на воененъ лагеръ страна. Колко лесно бѣше да си патриотъ въ къщи и въ кафенетата, особно когато знаешъ, че нѣмашъ близки хора на *боевата* линия!

Какво не писаха европейскитѣ вѣстници за българската мобилизация, за първитѣ сражения, за чудесата на българския войникъ и офицеръ, за демократичността на българската армия и пр. и пр., и то сжщитѣ тѣзи вѣстници, които по-сетнѣ обсипаха България съ хули и оскърбления!

А онѣзи, които стояха далечъ отъ боевата линия четѣха, и се наслаждаваха отъ величието на България и влизаха въ по-голямъ апетитъ за война и за нови сражения, които скоро, скоро ще ни доведатъ въ Цариградъ; въ тоя Цариградъ, който не можалъ да прѣвземе нито Крумъ, нито Борисъ, нито Симеонъ. Защото, както ни приказваха едно врѣме нашитѣ учители, гърцитѣ винаги успѣвали да подкупятъ българскитѣ царе съ злато и съ красиви гъркини и така да ги накаратъ да очистятъ византийскитѣ полета. Да, едновременнонитѣ царе сж били глупави и прости и затова опростаха България. А сегашна България е културна държава; тя направи за 35 години чудеса на напрѣдъкъ въ армията, земледѣлието, търговията, желѣзницитѣ, образованието и пр.; България е първа страна на Балканитѣ по своитѣ училища и по своята грамотностъ и пр. и пр. Това го виждаме не само ние, но ни го показватъ и чужденцитѣ! Защо тогава да не можемъ да мислимъ за прѣвземането и на Цариградъ, за изпѣждането на Турция отъ Европа, да направимъ отъ Турция азиатска държава, да прѣнесемъ столицата ѝ въ Брусъ! Нима България не е достойна да владѣе Цариградъ? Въ краенъ случай ще дадемъ на гърцитѣ Солунъ, на сърбитѣ адриатическия брѣгъ, а ние ще владѣемъ Дарданелитѣ, историческия Дарданели, завѣтнитѣ мечти на Петра, на Екатерина... възелтъ на Източния въпросъ!

* * *

И седѣше бай Ганю въ кафенетата, възхищаваше се отъ величието на България, слѣдъ Люле-Бургаския бой, по описанията му отъ желтата преса, и четѣше часоветѣ и днитѣ, кога българскитѣ войски ще забиятъ кръста на Св. София... И си мечтаеше той, седналъ въ кюшето на опушеното кафене... Пуститѣ му турци! Каква паника ще ги обземе въ Цариградъ, какво бѣгане ще бѣде прѣзъ Босфора! Босфорътъ!... Помислете си само за тая историческа дума, не за мѣстото, а само за думата Босфоръ! Босфорътъ въ български рѣчи! Какви сладки мисли!...

* * *

Кой смѣеше да излѣзе срѣщу желтата преса, срѣщу брѣщо-

левенията на разнитѣ простаци мечтатели по кафенетата и да имъ каже: „стига, стигатъ ни Люлебургазскитѣ и Лозенградскитѣ жертви; тѣ достатъчно възвеличиха България; тѣ рѣшиха въпроса за автономна Македония, която искахме съ своя манифестъ, за която ни ржкоплѣска цѣлъ свѣтъ; тукъ му е мѣстото да поставимъ точка, за да ни прославятъ хората, като освободители и носители на свещенитѣ идеали на великитѣ нации въ тѣхнитѣ най-просвѣтени прѣдставители; стига, понеже източниятъ въпросъ е материя заплетена, пълна съ всевъзможни исторически наслоения, свързана съ велики интереси на велики държави. Стига, ние трѣба да ловимъ момента, щастието; но ние го уловихме, то е въ нашитѣ ржцѣ, държимъ го здраво, искайте миръ, бързъ миръ, — ако ще би само за автономията на Македония, но бързо, бързо, понеже България е малка, Балканитѣ сж на вулканическа почва!“

И онѣзи, които се осмѣлиха да кажатъ това, бѣха осмѣни, изругани и счетени за прѣдатели прѣдъ народнитѣ идеали.

Народнитѣ идеали се проповѣдваха отъ литературната гаменщина, отъ доставчицитѣ на армията, отъ бездѣлницитѣ въ кафенетата. А надъ мисляща, страждуща и кжсаща своитѣ нерви България висѣше режима на коменданствата и на военната цензура, която се бѣ обърнала въ срѣдство за сковаване на българската обществена и политическа мисль.

Ей тая бѣше умствената атмосфера на българското общество въ врѣмето на войната и особно до януари, до прѣговоритѣ въ Лондонъ. Подъ влиянието на тая атмосфера се намѣрваше и дѣйствуваше нашата дипломация — каймака на това общество.

* * *

Настѣпиха лондонскитѣ прѣговори, въ които взе участие цѣла Европа, която е винаги рѣшавала съвмѣстно източния въпросъ. Какво мжчение бѣха за насъ тѣзи прѣговори около въпроса за Одринъ и за линията Мидия-Еносъ—пардонъ,—Мидия-Родосто. Колко пжти се произнесоха, напечатоха и прочетоха само думитѣ Одринъ, Мидия и Еносъ! Но българската дипломация не отстъпва: Одринъ искаме и туй то! А Родосто ни трѣбвало за търговията ни съ Мала Азия! Какъ ще се върнатъ нашитѣ дипломати безъ това въ София? Какво ще кажатъ хората въ Казиното, въ Панаха? Какво ще каже българското общество, интеллигенцията?!... Може ли да се остави Одринъ на турцитѣ? Ами че той е крѣпостъ! Утрѣ Турция ще ни нападне и пр. и пр. съображения, като че Турция само напада, а ние не вършимъ друго — а се се отбраняваме отъ нея; като че Турция не е забравила отдавна онѣзи врѣмена, когато е нападала!...

Българското общество, българската интеллигенция, въ своето широко мнозинство, българскитѣ политици и дипломати искаха Одринъ и линията Мидия-Еносъ и подготвиха почвата за втората война съ Турция. Подготвиха я, понеже за тѣхъ се биеха други, а тѣ съ грубия си простишки умъ и съ своего бездушине не можахъ да разбератъ ужасната картина на Люле.Бургазъ, Чаталджа и Буланрѣ;

че животът хора, даже когато на тях висят оковите на военната дисциплина, сж скъпо и прѣскъпо богатство, особно слѣд като тѣ възвеличиха България. Нѣма съмнѣние, че главната квартира и висшето офицерство бѣха още повече за горните искания, обаче тѣ сами нищо не би направили, ако не намѣрѣха нужната опора въ обществените елементи на страната; безъ това тѣ не биха могли да наложатъ продължаването на войната. Даже ако допустнемъ, че частъ отъ висшето офицерство и отъ главната квартира фабрикуваха чрѣзъ пресата и чрѣзъ личното си влияние това обществено мнѣние, пакъ историческата отговорностъ за подновяването на войната пада върху българското общество и интелигенция, които единствено изразяваха мнѣнието на нацията и които се поддадоха на инспирациите на главната квартира.

Бомбардирахме Чаталджа, отблъснахме булаирските пълчища, атакувахме Одринъ и най-сетнѣ го прѣвзехме. Послѣдното събитие особено подигна престижа на българския войникъ и на нашата военна наука и искусство. Даде Господъ че турците се вразумиха и склониха на нашите първи искания, понеже ако пожелаеха, тѣ можеха да протакатъ работата съ мѣсеци, да ни оставятъ безъ амуниции и да дезорганизиратъ нашата армия.

* * *

Дойде работата до подѣлба между съюзниците, да се раздѣлимъ братски, както обикновено се дѣлятъ братята славяне. Случи се това, което прѣдсказаха въ самото начало „прѣдателитѣ“ и „безотечественицитѣ“, понеже истинските патриоти не допушаха никакви спорни и безспорни зони. Указваха ни на етнографически области, на дадени жертви, на главни сражения срѣщу турците, биеха се по гърдите и викаха изъ кафенетата и по улиците, че трѣба да земемъ нераздѣлна и цѣлокупна Македония, за която сме похарчили толкова пари, — за нейните училища, черкови и екзархия; за която сме вършили възстания и най-сетнѣ дадохме десетки хиляди жертви! България трѣбва да получи Македония, иначе ще я вземе насила отъ съюзниците си! Макаръ и къмъ това врѣме да бѣхме уморени отъ война и кръвъ и единъ референдумъ въ страната би се изказалъ рѣшително за едно мирно рѣшение на въпроса, патриотарската частъ на българското общество и на българската интелигенция наложиха своето гледище мимо отговорното правителство. На тая обществена почва се извърши единъ фаталенъ държавенъ прѣвратъ, който залъ съ позоръ българския народъ и подкопа авторитета на нашата държава.

Въ единъ день цѣлата обществена мисль на Европа бѣше опълчена срѣщу България. Отъ геройска, силна, велика и културна, България бѣше провъзгласена за измѣнница и за варварска страна. Нашите съюзници използуваха момента и сторената грѣшка и пустанаха въ ходъ всички свои връзки въ европейското общество и преса, съ които тѣ разполагаха много повече отъ насъ и си обезпечиха това, за което тѣ по-рано и не можаха да помислятъ. Поли-

тическата грѣшка на България биде използувана и отъ Ромжния, която до това врѣме бѣше задържана отъ нашитѣ приятели и освѣнъ това нѣмаше моралната смѣлостъ да се опълчи срѣщу една своя съсъдка, на която ржкоплѣщѣше цѣлиятъ свѣтъ.

* * *

И се случи това, което никой не искаше да вѣрва дни и недѣли, слѣдъ като се бѣ случило. Всѣки вѣрваше, че ромжнитѣ и турцитѣ вършатъ само военни екскурзии или авантюри и ще бждатъ наказани за флагрантно имѣ дѣйствиe отъ Европа, отъ Русия, отъ насъ... отъ нѣкого си, отъ когото и да било, но ще бждатъ наказани — дотолкова бѣше невѣроятнo това, което се случи. Невѣроятни бѣха Букурешкиятъ и Цариградскиятъ договори—дотолкова невѣроятни, безсмислени, абсурдни, че даже ако не бѣ лансирана идеята за нѣкаква си „ревизия“, тя трѣбаше да се измисли, за да се подхранва душата, болната мисль и разбитата съвѣсть на българина.

Ще се изминатъ мѣсеци и години и поколѣнието, което вложи своитѣ физически, умствени и морални сили въ сбѣтията, станали въ 1912 и 1913 години, винаги, щомъ се замисли надъ развитието, надъ изхода и надъ логиката на тѣзи сбѣтия, ще се измжчва отъ мисльта, какъ е възможно подобна дѣйствителностъ въ тоя дѣйствителенъ миръ? Какъ е възможно, щото едно и сжшо поколѣние въ една година да издигне България на пиедестала на нейното величие и тозъ часъ да разруши тоя пиедесталъ и да хвърли страната въ сегашната ѣ пропастъ? Какъ е възможно, щото направиеното отъ 500000 български синове да рухне въ 24 часа и се обърне само въ единъ мимолѣтенъ споменъ? Кой сж тѣзи двѣ сили, отъ които едната твори сждбинитѣ на нацията, а другата въ сжщия моментъ разрушава нейното величие?

* * *

Всички чужденци не могатъ да нахвалятъ българския народъ за неговитѣ добри качества: трудолюбие, издържливостъ, трѣзвостъ и честностъ. Войната показва тѣзи качества на нашия народъ въ още по-релефна форма. Всички кореспонденти не само въ официалнитѣ си разговори и писма се чудѣха на тоя народъ.

Обаче, да ли можемъ да кажемъ сжщото и за каймака на нашия народъ—за неговото общество и интелигенция, които трѣбва да ржководятъ неговитѣ сждбини, особено въ такива исторически моменти? Като употрѣбявамъ думитѣ „общество“ и „интелигенция“, азъ нѣмамъ прѣдъ видъ онѣзи отдѣлни единици, които може би ще правятъ честь на всѣка европейска страна, а подразбирамъ обществото и интелигенцията въ тѣхната грамадна маса, която формира общественото мнѣние въ страната и го налага на нейнитѣ ржководещи органи. Разбира се, въ разчленена форма обществото и интелигенцията се състоятъ отъ разни професионални групи, като чиновничество, учителство, офицерство, духовенство, адвокатско съсловие, търговско-индустриални съсловия и нараждащата се селска

интелигенция. Като оставимъ настрана професионалнитѣ интереси и особеноститѣ на всѣка отъ тѣзи групи, трѣба да се съгласимъ, че тѣ всички живѣятъ малко или много съ по-висшитѣ интереси на нацията и на нейното развитие и ръководятъ това развитие по една равнодѣйствующа, около която лавиратъ разнитѣ партии и правителства.

* * *

Българското общество и българската интелигенция не можаха да използватъ побѣдитѣ и героичнитѣ подвизи на своя народъ. Българскиятъ умъ и дипломация се указаха, че стоятъ много по-долу отколкото заслужава българската нация.

Кои сж причинитѣ за тая фатална раздвоеност между двата важни фактора на нашата държава, между физическата мощъ на нацията и нейния гений?

Отговорътъ е простъ и се състои въ двѣ думи: въ ниската култура на България.

За 35 години България създаде отъ своето селско население здрава и издържлива армия, което обаче се дължи не толкова на нашето високо военно искусство, колкото на натурата на българина. За това врѣме ние организирахме криво лѣво всички важни учрѣждения по европейски образецъ. Създадохме сѣдилища, администрация, училища, медицинско съсловие, съобщително дѣло и пр. и пр. Обаче всичкитѣ тѣзи културни фактори прѣдставляватъ лоша-во копие отъ европейскитѣ. Въ което и българско учрѣждение да идете — отъ министерствата и централнитѣ канцеларии до провинциалнитѣ — навсѣкждѣ ще се натъкнете на свещения образъ на героя на покойния Алеко Константиновъ. На всѣкждѣ личи селска недоуѣланостъ, полукултурностъ, неподвижностъ, несъобразителностъ и умствена лѣнностъ. Тая картина ни се особно хвърля въ очи, слѣдъ като влизаме въ България, връщайки се отъ Европа. Щомъ пристигните на Царибродската гара, вие виждате образа на България, на българския желѣзничаръ и полицейски приставъ съ тѣхнитѣ заспали лица и безжизнени очи. Само по това можете да си съставите понятие за интензивния темпъ на нашия стопански, общественъ и умственъ животъ.

Софийскиятъ жителъ и чиновникъ съ своята външностъ, маниери и възгледъ, слѣдъ Виена и Буда-Пеща, напомнятъ чисто селска култура, окичена съ европейска външностъ. Сжщото впечатление ни правятъ и софийскитѣ дами, които сж отборъ отъ цѣла България; съ рѣдки изключения тѣ всички сж селянки, натруфени съ европейски модни облѣкла.

Но да оставимъ външната физиономия на културна България. Да вземемъ областта на духовния животъ. Кои сж неговитѣ импозантни фигури, останали на своитѣ постове, за да служатъ като свѣтила на нацията, като нейнъ мораленъ авторитетъ?

България не е лишена отъ способни и талантиливи хора, обаче тя като че не може да поддържа тѣхното растене и развитие.

Много отъ тѣхъ започватъ своята дѣйностъ блѣстяще и съ голѣми надежди и въ тоя периодъ, когато трѣба да се развиятъ и да станатъ видни ръководители на народа, тѣ постепенно се атрофиратъ и ставатъ най-ординарни личности, или се затварятъ въ своя личенъ животъ и смѣтки. Това е общо явление въ литературата, критиката, искусствата и политиката. Въ никоя отъ тѣзи области нѣма да намѣримъ чловѣкъ, който да е расалъ и да се е издигалъ постепенно по европейски образецъ тъй че въ прѣклонната си възраст да прѣдставлява завършена фигура. Къмъ 35 — 40 годишна възраст нашиятъ интелегентъ като че прѣстава да се развива; той почва да тъпче на едно мѣсто и да прѣдѣква стари работи, да живѣе съ миналото. Това изпква особно релефно у нашиятъ държавни хора. Вслушайте се въ разговоритъ и рѣчитъ на нашиятъ държавни хора, управлявали по нѣколко пѣти България, побесѣдвайте съ ръководителитъ на нашата външна политика и вие ще бждете очудени отъ тѣхната безцвѣтна мисль, отъ тѣхното елементарно отношение къмъ най-кардиналнитъ и сжлбоносни въпроси на отечеството ни. Получавате впечатление, като че тѣзи хора никога не четатъ нищо сериозно по държавнитъ и политически въпроси, които сж тѣхна ежедневна специалностъ. Тѣхнитъ приказки и рѣчи не се отличаватъ по форма и мисль отъ онова, което сж говорили прѣди 10 — 15 години, съ тая разлика, че тогава тѣ сж правили впечатление, а сега сж станали банални. Азъ бихъ казалъ повече: и най-умнитъ между тѣхъ като че сж прѣстанали да бждатъ умни хора.

Цѣла политическа България заедно съ своитъ държавни мже е фалирала и само единъ радикаленъ прѣвратъ по нови културни пѣтища, едно пълно реконструиране на нашиятъ политически партии и очистването имъ отъ досегашнитъ утъркани партизански методи и отъ тѣхния личенъ смѣтъ ще създаде здрава политическа атмосфера въ страната.

Земете, която искате областъ отъ нашия общественъ животъ — тамъ, гдѣто борави интелегентниятъ трудъ, мозъкътъ на българина — на всѣкъдѣ Вие ще срѣщнете рутинерство и закъснѣлость.

Земете областта на финансовитъ въпроси, на кредита и банковото дѣло, гдѣто работятъ съ стотини интелегентни хора, между които много съ висше и специално образование. Какво ни сж създали въ това отношение нашата народна и земеделѣческа банки, които работятъ вече 35 години въ страната и разполагатъ съ около 3000 интелегентни сили? Гдѣ сж капацитетитъ по нашия народенъ и земеделѣчески кредитъ, по нашата финансова политика?

Не по-далечъ въ това отношение е отишла и най-интелигентната частъ на нашето общество — учителството. Класното учителство е замръзнало на рутината отъ прѣди 20 години, а интереситъ на основното, съ рѣдки изключения, не отиватъ по-далечъ отъ прѣлистванието на 1 — 2 български педагогически списания.

Тази е умствената атмосфера, въ която живѣе нашиятъ интелегентенъ българинъ — чиновникъ, учителъ, политикъ и дипломатъ. Прибавете при това и обстоятелството, че между България и кул-

турна Европа лежи доста дебела стѣна отъ полуевропейска култура, за да разберете, колко ние сме изолирани отъ първороднитѣ източници на науката, цивилизацията и на модерния политически животъ. Нѣма да споря, дали Сърбия, Ромъния и Гърция сж по-културни отъ България, обаче несъмнѣно е, че тѣ иматъ по-живи и по-трайни връзки съ Европейскитѣ държави и въ критическия моментъ сумѣха да използватъ за себе си тѣзи връзки. А въ тоя моментъ насъ можеше да ни спаси само по-високата култура, повечето умъ и прѣдвидливостъ, които щѣха да ни наложатъ по-голъма прѣдпазливостъ и да намалятъ нашата самозабрава и опиянение, тѣй полезни при Люле-Бургазъ и Булаиръ, но тѣй вредни въ дипломатическитѣ комбинации.

Нашитѣ политически партии могатъ да се прѣпираатъ за отговорността на 16 юни и дай Боже да намѣрятъ отговорнитѣ лица за катастрофата, обаче едно е несъмнѣно, че ако България имаше по-културно общество и по-висока интелигенция, тя нѣмаше да отхрани такива политически партии и дипломати, които да ни доведатъ до 16 юни. Естествено е винаги да има прѣстѣпници въ една страна, обаче никое истинско културно общество нѣма да имъ допустне да вършатъ неговата историческа мисия; такова общество винаги ще ги държи на политическото си буннище.

Гдѣ е спасението на България? Само въ бъдещитѣ ли политически комбинации?

Спасението на тая скжпа страна е въ засилването на всички нейни културни фактори и прѣди всичко на училището.

България се нуждае отъ училища съ една по-висока образователна система, която да ни дава граждани напълно грамотни и способни бързо да асимилиратъ всички придобивки на европейската наука, цивилизация и техника; бързо да прѣустроятъ нашия първобитенъ стопански и общественъ животъ; да издигнатъ страната на високия пиедесталъ на европейската култура, отъ който тя да се вижда далечъ и да се респектира отъ всичко непоковарено и напѣдничаво въ чуждия свѣтъ.

Всички главни сили и ресурси на българската нация отъ сега нататѣкъ трѣбва да отиватъ само въ това направление, като се съкратятъ по възможностъ досегашнитѣ некултурни разходи. Живата дѣйствителностъ ни показва, че похарченитѣ милиарди за армия и офицерство окарикуриха страната ни, като я лишиха отъ онѣзи духовни и морални сили, които трѣбваше да обезпечатъ спечеленото чрѣзъ грубата сила. На да ли има въ историята по-рѣзкъ примѣръ отъ тоя, гдѣто нацията заплаща тѣй скжпо за своето нехармонично и карикатурно развитие.

Но какво прѣдставляваше и самата наша армия въ тая война, въ която те спечели лавритѣ на побѣдителка? Можемъ ли да кажемъ, че ние побѣдихме турцитѣ съ нашия воененъ гений, съ нашата военна стратегия и тактика, съ нашата казармена система? Длъжатъ ли се нашитѣ побѣди на онова офицерство, което изѣде съ стотини милиони лева на българскитѣ бюджети, въ видъ на учи-

на подготовка, заплати, командировки и специализации? Гдѣ и тѣзи господа учени офицери, които държавата храни по 20 години, за да спасятъ нейната честъ съ силата на своята военна наука, оставиха армията на запасното офицерство и на полуграмотни кинини и полкови командири?

Не е ли тая една отъ причинитѣ, поради която войната струва на българския народъ двойно и тройно повече жертви? На ли тая причина знанието и науката бѣха замѣстени отъ грубата и отъ напора на тълпитѣ? Не е чудно, че европейскитѣ военни ритети уподобяватъ Лозенградския бой на побѣдата на една екрана масса надъ друга дезорганизирана масса; че самия герой оя бой счита, че въ него побѣди българския селянинъ съ своята ка кола. Интересно е, дали единъ день военната наука ще пои на своитѣ страници нашитѣ главни сражения като образецъ прилагане на теорията къмъ практика, или като едно грубо наение на тая теория, свързано при това съ грамадни човѣшки ви.

* * *

Нашиятъ основенъ законъ отъ освобождението насамъ е проиралъ задължителността на народното образование, а между ние отъ редъ години сме при аномалията, че селенитѣ искатъ ли и училища, а държавата не може да имъ ги набави, съ се явява главна нарушителка на Конституцията.

Нашиятъ селянинъ, даже най-младото поколѣние, и досега не да прочете вѣстника, а чака даскалтъ да влѣзе въ кръчмата и азкаже новини. Ние нѣмаме и слѣди отъ селска литература, то съществува отдавна даже въ Русия, па и да я имаме, не е да има, кой да я чете. Вечернитѣ и недѣлнитѣ училища въ а сж рѣдкъ анахронизмъ. Селянинътъ ни и до днесъ, въпрѣилището, работи нивата и градината по сжщия начинъ, както овия дѣдо и прадѣдо. Ако има нѣкоя земледѣлческа култура, икнала въ селото, това се дължи на живия примѣръ и на подраето. Изобщо школата съ нищо не е повлияла за подигането еното и културното равнище на нашето село.

Но тя е направила твърдѣ малко и въ градоветѣ и въ палан-

Нейната роля тамъ се ограничава въ подготвянето на нисшѣ шѣ чиновнически персоналъ за държавнитѣ и за изборнитѣ кдения. Школнитѣ елементи проникватъ твърдѣ малко въ еснафъ — силата на нашитѣ градове и на нашето градско общество.

Но направеното отъ школата даже за създаването на нашата оюрократия е твърдѣ неудовлетворително. Всички наши околийски управления, постоянни комисии, общински съвѣти, сждилища, пощи, желѣзопѣтни станции и всевъзможни държавни канцеларии сж пълни съ хора полуграмотни, израстнали на рутината и на канцеларския редъ, останали още отъ руско-турската война; тѣ сж неспособни за никаква инициатива и за реформиране на държавното управление и на държавнитѣ сервиси. А между това тѣзи реформи сж належащи

по финансови, икономически, стопански и технически причини, но тѣ могатъ да станатъ само при една чиновническа армия съ по-друга умствена подготовка и съ друга психология за службата. Ние имаме общини, които боравятъ съ голѣми стопанства и съ милиони бюджети — по-голѣми отъ онѣзи на едно наше министерство, а между това тѣхното управление въ икономическо, административно, стопанско-техническо и финансово отношения е прѣдоставено на хора бивши писари. Такива сж секретаритѣ, касиеритѣ, контрольоритѣ и др. първостепенни чиновници въ всички наши не околийски, а първокласни окръжни общини. А между това общината е една малка държава, съ своитѣ приходи, разходи, бюджетно управление, медицинско-хигиенична служба, учебно дѣло и пр. Отъ учителитѣ на общинската прогимназия ние искаме висше образование, а ръководнитѣ служби въ първокласнитѣ общински управления повѣрваме на бивши писари!

Не е чудно послѣ това, че нашитѣ общини сж се изродили въ партизански гнѣзда и въ опашки на разнитѣ политически партии, че сж изгубили всѣкаква сѣнка отъ общинска автономия.

* * *

Въ началото на настоящата учебна година нашето министерство на народното просвѣщение намѣри за нужно да се отнесе до всички учители въ България съ едно окръжно относно насоката на народното образование. Въ това окръжно то намира особно много на нуждата отъ национално и патриотическо образование, отъ поклоняние на български Богъ. Съ други думи, като че разгромътъ на България се дължи на недостатъчния националенъ духъ на българина и че ако култивираме тоя духъ, ние ще се спасимъ отъ висшето зло.

Но най-главното е, че почитаемото министерство не указва нито на едно срѣдство, като какъ може да се възпитава младежътъ въ националенъ духъ; кои сж конкретнитѣ начини, съ които може да се постигне тая цѣль!

Ако министерството кажеше, че ученицитѣ трѣбва да правятъ по-чести екскурзии по България за да изучатъ и да обикнатъ нейнитѣ поля, долини, рѣки и планини; че отечествената история трѣбва да се изучава по българскитѣ паметници и вземѣше мѣрки да набави съ разни старини поне всѣко наше срѣдне училище; че естествознанието трѣбва да се изучава по минерали, растения и животни, взети отъ нашата природа и се погрижеше, щото всѣко българско училище да разполага съ тѣхъ, както е напр. въ странство; че пѣнието трѣбва да се прѣподава възъ основа нашитѣ народни пѣсни, които рисуватъ душевното настроение на българския народъ; че гимнастиката трѣбва да застѣпи всички народни танци и пр. и пр., тогава учителството щѣше да разбере исканията на министерството, особно ако то се нагърбѣше да помогне съ всички срѣдства да облегчи ролята на училището въ това направление. Обаче съ прѣдвѣждане на думитѣ национализъмъ, патриотизъмъ и български Богъ

нищо не става. Това сж голи фрази, които не говорятъ никому нищо. Отъ тѣхъ учительтъ ще разбере толкова, колкото сж разбрали отъ българския духъ онѣзи нѣмци, прѣдъ които бай Ганю се е удрялъ въ гърдитъ въ виенската баня и е викалъ: „булгарь!“

Собствено национализъмъ никога не е липсвалъ въ българската школа. Цѣлото основно и прогимназиално образование почива на национална почва. Ученицитъ изучаватъ 7 години български езикъ, българска география, българска история, които отчасти сж застъпени и въ срѣднитъ училища. Въ това отношение нашитъ училища сж нищо не се отличаватъ отъ всички европейски училища. Разликата е само тая, че послѣднитъ разполагатъ съ по-свършени срѣдства, съ по-развитъ езикъ, съ по-богата художествена и научна литература, съ по-добри кабинети, съ по-сдържателна история и пр. Затова и тѣхнитъ ученици свършватъ училището съ по-високъ интелектъ, съ по-широко литературно образование и сж по-подготвени за живота, когато нашитъ абитуриенти иматъ крайно повърхностни познания по всичко и често даже не владѣятъ стилистичнитъ и граматичнитъ форми на матерния езикъ.

Споредъ нашето разбиране чудно е да се говори за липса на национално чувство въ българина и въ българската школа, ако тукъ нѣма недоразумѣние въ понятието национализъмъ. Кой българинъ, който е израстналъ въ тая страна, който е дишалъ въздуха на нейнитъ полета и гори, който е пилъ нейнитъ балкански води, който е наблюдавалъ възхода на слънцето отъ Черния върхъ или отъ Рила, не обича своето отечество, ако ще би той да е роденъ и отъ небългарски родители? Това чувство не липсва никому, то е органическа частъ на нашето тѣло и на нашата душа.

Обаче ако говоримъ за израза и формата на това чувство, за неговото идейно съдържание, тогава трѣбва да се съгласимъ, че по качество и ширина то стои по-долу отъ онова на единъ французинъ, нѣмецъ или англичанинъ, които освѣнъ богатствата на своята природа носятъ въ душата си и богатствата на своята висока култура, великитъ събития на всемирната история, духа на Волтера, Гете и Шекспира; на Лавуазие, Лайбница и Нютона. Въ това отношение българския патриотизъмъ, като чувство и идея, винаги ще бѣде отъ по-нисшъ характеръ отколкото патриотизма на европѣца. И колкото ние ще се издигаме по-високо по култура и образование, толкова повече ще се възвишава и нашия патриотизъмъ и нашето национално чувство; заедно съ това толкова по-голямъ респектъ ще внушаваме на нашитъ съсѣди и на културния свѣтъ, който не ще може така лесно да ни титулира съ сегашнитъ ни епитети.

Сегашната изолираностъ на България не се дължи само на сторената грѣшка на 16 юни, тя е резултатъ и на слабитъ ни културни връзки съ Европа, което не може да се каже за една Ромжния, Гърция или даже Сърбия. Послѣднитъ сж имали винаги потѣсно единение съ европейската научна, обществена и политическа мисль, понеже сж дали на Европа сѣ нѣщо повече отъ насъ. И това имъ послужи за база при защищаване на своитъ политически претенции прѣдъ

европейското обществено мнѣние, ако ще би и за подмамване на този мнѣние въ най-важния моментъ, когато ние за 24 часа изгубихме своя високъ авторитетъ, спечеленъ само благодарение на побѣдитъ на българския войникъ.

* * *

Отъ сега нататкъ падналитъ жертви при Люле Бургазъ, Чаталджа, Одринъ и Султанъ-тепе трѣбва да вълнуватъ душата и болната съвѣсть на всѣки интелигентенъ българинъ и да го каратъ да търси пжтя на нашето истинско развитие. Ние не се съмнѣваме, че това е пжтя на истинската култура и на истинската просвѣта. Само по тоя начинъ духътъ и гениятъ на българина ще се постави въ равновѣсие съ българската физическа мощъ. А до него врѣме сѣнитъ на починалитъ Люле Бургаски герои мжчително ще търсятъ духа на България и ще гризатъ съвѣстята на нещастната българска интелигенция.

Х. С. Н.

Къмъ обнова.

Тежко нещастие постигна нашия народъ. Сломени и омагьнати отъ грозния разгромъ, още не можемъ да додемъ на себе си и съ необходимото спокойствие се ориентираме върху това, що бѣше и що е. Резултатитъ отъ сѣдбоноснитъ събития, що прѣживъ страната, далечъ надминаха опасенията и на най-отчаянитъ песимисти, грѣмотевично разтърсиха опоненитъ души и на най-безогледнитъ оптимисти. Ужасно нѣщо е войната, още по-ужасни сѣ нейнитъ послѣдици. А колко по-страшна и гибелна е тя, когато въ нея зематъ връхъ безумието, нищожеството, грубиятъ егоизъмъ, долната амбиция, заешката страхливостъ, безволието, негодността на тия, които сѣ я прѣдизвикали и ржководили. Разнебитени душевно, изтощени физически, разорени материално, унижени и оскърбени, намъ ни прѣдстои или да лѣземъ горчиви сълзи подиръ безвъзвратно избѣгалото минало и въ бабешки клетви да провлачаме съществуването си, като едва носящи дрипитъ и разкървавенитъ си меса хленчемъ по чужди порти за милостъ, или се приберемъ у себе си, съберемъ сетни сили и подиримъ подкрѣпа и лѣкъ прѣди всичко у самитъ насъ, като дружно и енергично заработимъ за коренната обнова на цѣлокупния нашъ животъ. Все още не е късно да поемемъ изъ урвиститъ стрѣмнини на тоя, втория drumъ. Пжте-ломи не липсватъ. А и изъ мрачината на настоящето се промѣкватъ лжчи отъ животворяща свѣтлина, които още по-силно подхранватъ надеждата въ по-добра бжднина. Народътъ, който откърми героитъ при Лозенградъ, Селиоглу, Петра, Люле-Бургазъ, Чаталджа, Булаиръ

и Одринъ, които удивиха свѣта съ храбрость, себепотричане прѣдъ олтара на общото, съ душевна и физическа сила, издържливостъ и здравъ разумъ и безброй още цѣнности, тоя народъ ще живѣе, ще има сили да се изправи самъ на краката си; за тоя народъ има защо да се живѣе и да се работи; за такъвъ народъ този е и единствениятъ достоенъ пѣтъ къмъ спасение. Моментитѣ на велика радостъ и велика скѣрбъ въ живота на отдѣлната личностъ, както и въ живота на народитѣ сѣ моменти на пробване жизнената имъ способностъ. Викторъ Хюго казва: „несчастието е сублимната пещъ, въ която сждбата хвърля всѣки пѣтъ човѣка, когато иска да направи отъ него единъ герой или единъ негодникъ. Въ тая пещъ сждбата хвърля и народитѣ“. Отъ насъ зависи да станемъ едното или другото. Ние сме на кръстопѣтъ. Зовѣтъ „сега или никога!“ крие въ себе си дълбока правдивостъ.

Съ радостъ трѣбва да отбѣлѣжимъ, че викътъ къмъ радикална обнова на нашия животъ чрѣзъ самитѣ насъ става все по-грѣмъкъ и по-грѣмъкъ, все повече и повече послѣдователи сбира около си. Нескрито е за никого надпрѣварването да се дирятъ причинитѣ на злото и то съ много по-голяма смѣлость, откровеностъ и ясностъ, отколкото до сега. Все по-малко и по-малко ставатъ тия, които дирятъ главнитѣ причини на погрома, както и срѣдствата за спасение, вънъ отъ насъ. И когато става дума за ампутирание на всичко гнило и извѣхтѣло, и то въ самитѣ основи на цѣлкупния ни животъ, за застрояване на ново, по-жизнеспособно, когато е въпросъ да се създадатъ условия за по-интензивно и екстензивно развитие и засилване на единъ цѣлъ народъ, не случайно погледътъ на мнозина отъ реформаторитѣ се спира и на школата. Всѣки се възпитава за опрѣдѣлено общество. Повече отъ всѣкога за насъ днесъ е ясна връзката, която съществува между обществения и духовенъ животъ на единъ народъ и господстващитѣ у него педагогически движения. Въ моменти на сждбоносни обществени кризи, когато се дирятъ причинитѣ имъ и се чъртаятъ пѣтища къмъ възраждане, винаги е било поставено въ редоветѣ на отговорницитѣ и възпитанието, но сжщо тъй е и вѣрно, че въ такива случаи не малки надежди сѣ възлагали пакъ на него, за да се излѣзе отъ това положение. Въ надвечерие на разкапването на грѣцката държава Платонъ и Аристотель съ всичката сила на своя гений се нахвърлиха срѣщу господстващото тогава възпитание, като главенъ виновникъ за общата разнебитеностъ на тогавашния животъ, но и самъ Платонъ виждаше само единъ пѣтъ къмъ реализирането на своята идеална държава — прѣпорѣчвания отъ него начинъ на възпитание. Срѣдъ ужаситѣ на разкапвания се Римъ, Сенека и Квителианъ сочаха спасението пакъ въ едно ново възпитание. Епохата на ренесанса не бѣше ли сжщеврѣменно и епоха на възраждане на самото възпитание? Не искаше ли Русо съ своята нова система на възпитание да извърши онова, което малко по-късно извърши французката революция, за единъ отъ духовнитѣ прѣдтеци на която мнозина смѣтатъ и него? При окаяното политическо положение на нѣмския народъ въ началото на XIX в.

Фихте въ своитѣ „рѣчи къмъ нѣмския народъ“ (1807/8) съ рѣдка смѣлость, удивителна сила на убѣждението и пламтящъ идеализъмъ сочи на своитѣ събратя единствения пѣтъ на избавление — ново народно възпитание.

Не сме ние, които мислимъ, че чрѣзъ възпитанието могатъ да се правятъ чудеса, че единичко или главно чрѣзъ него ще можемъ да достигнемъ ожиданата отъ всички днесъ всестранна обнова на живота. Но нима пѣкъ ще отрече нѣкой, че и училището може да допринесе доста нѣщо въ трудната и сложна работа на прѣчистване негодното и съзиждане на новото? А това може да стане само, когато образованието се нагоди напълно къмъ добрѣ разбранитѣ духовни и материални нужди на настоящето, когато то съ всичка сила и всички срѣдства заработи въ насока на сегашнитѣ социални и духовни народни стремежи. Нова България има нужда прѣди всичко и отъ нова школа. Който се въодушевява и работи за създаването на първата, не може да откаже своята помощъ за подготвяне и създаване на втората. Ние винаги сме се гордѣли и се гордѣемъ съ всички ония духовни и материални национални цѣнности, които въ голѣма степенъ се дължатъ на нашата национална школа. И изъ-последнитѣ сѣдбоносни събития нашето училище излѣзе съ честъ. Нѣма да го криемъ. Всичко свѣтло и велико въ тия събития създаде не пословичната некадърностъ и пѣшливостъ на нашитѣ военни „капациети“, а рѣдкитѣ нравствени качества и интелигентностъ на българския войникъ — питомецътъ на народната ни школа. Това писаха всички чуждастрани кореспонденти, това ни го каза цѣлиятъ европейски свѣтъ, на това бѣхме свидѣтели самитѣ ние. Но отъ друга страна, никога не сме били и слѣпи къмъ не малкото недостатѣци на съврѣмennото ни възпитание, къмъ голѣмитѣ и малки недѣзи, които разяждатъ организацията на просвѣтното ни дѣло. Днесъ, обаче, когато грозната катастрофа ни накура да се взрѣмъ по настойчиво въ миналото и настоящето и като на дланъ прѣдъ насъ лѣснаха загнилитѣ страни на обществено-политическия ни животъ, днесъ повече отъ всѣки другъ пѣтъ на насъ се натрапватъ и недостатѣцитѣ на нашето образование, както и нуждата отъ коренна обнова въ него. Ако сега отъ всички страни долита викътъ „къмъ обнова!“ тоя зовъ се отнася, ако не на първо мѣсто, то наравно съ другитѣ страни на живота и до възпитанието. За новитѣ форми на живота трѣбватъ и нови хора.

Врѣме е да се заработи по-енергично за по-широко и дълбоко приспособяване на образованието къмъ всестраннитѣ нужди и особености на нашия, българския, животъ. Стига безогледно копиране, стига пробване, стига люшкане, стига изнасилване на живота. По дълбоко проникване въ съврѣмennитѣ ни социални и духовни движения, по-ясно схващане нуждитѣ на врѣмето, по-здрава и широка теоретическа философска и педагогическа подготовка и ние ще имаме най-здравата опора срѣдъ съврѣмennата педагогическа обърканостъ, ще имаме подложкитѣ на цвѣтуща, здрава, оригинална и плодonoсна българска педагогическа мисль, — първата необходимостъ за едно

радикално обновление на нашето възпитание, както по отношение на формитъ, тъй и по отношение на цѣлитъ и методитъ му.

Само характерътъ възпитава характери, добриятъ гражданинъ само може да образова добъръ гражданинъ. Не може и дума да става за смислено гражданско, научно или художествено обрзование, ако непосредствениятъ носителъ на това образование не е самъ достоенъ гражданинъ, добъръ специалистъ въ своята областъ, възпламеняванъ отъ горещъ идеализъмъ въ своята работа, пропитъ съ силна вѣра въ възможността да допринесе и неговата работа нѣщо за общото обновление на живота. По-високо и солидно общо и специално образование на учителя, създаване всички условия, за да бжде настръдчаванъ и олесняванъ въ тая насока, пестене на силитъ му, материална сигурностъ, пълна гражданска и политическа емансипираностъ. *Тръбва да се разбере, че въпросътъ за материалното положение на учителя, за неговото обществено и политическо положение, за неговото активно участие въ духовнитъ, обществени и политически борби на народа му е въпросъ на първо мѣсто педагогически.* Отшелникътъ отъ буритъ на живота — учителъ надничаръ, бюрократъ може само да омъртъвява, но не и самъ да създава и подхранва животъ.

Една по-голяма децентрализация въ организацията на учебното ни дѣло се налага. Колкото отдалечаваме училището отъ влиянието на далечъ стоящия отъ него висшъ бюрократъ, и повѣрваме цѣлата му уредба на дружната работа на най-близко стоещитъ до него и работящитъ въ самото него — гражданинътъ и учителитъ, толкова повече го доближаваме до живота, толкова повече имаме всичката възможностъ да индивидуализираме на вси страни неговата работа, толкова по-голямъ е шансътъ да се издигне до степенъ на истински зидаръ на бъдещето. По-големитъ права сж свързани и съ по-силно чувство на отговорностъ, съ повече благородна амбиция, по-силно ангажирване на цѣлото си „азъ“ въ работата, по-голямъ просторъ на личната инициатива, по-свободенъ полетъ за истинскитъ педагогически таланти, по-големо въодушевление. Ние не говоримъ за оная „децентрализация“, съ която единъ нашъ бившъ министъръ на просвѣтата неотдавна желаше да ошастливи просвѣтното дѣло, като искаше да прѣхвърли уредбата на училищата отъ ръцѣтъ на висшитъ чиновници въ министерството въ ръцѣтъ на нѣколко групи чиновници и инвалиди *de iure*, което е още по-лошо, отъ различни вѣдомства, по-чужди за училището и то за тѣхъ, отъ колкото и най-вкостенѣлия министерски чиновникъ-бюрократъ.

Да назърнемъ и вътрѣшната работа на училището. Бие въ очи въ послѣднѣо врѣме вътрѣшната разнебитеностъ, прѣголемиятъ субективенъ индивидуализъмъ и грубъ егоизъмъ, особено на голѣма частъ отъ образованитъ слоеве на нашето общество. Лошитъ послѣдци отъ това сж на лице. Освѣнъ идеалитъ за личното си благоденствие грамадната частъ отъ нашата младежъ не само нехае за други, по-възвишени идеали, а се и надсмива на тѣхъ. Бѣше врѣме, когато учителскитъ съвѣти по цѣла година имаха неприят-

ности да наказватъ ученици за увличане отъ „крайни идеи“, за посѣщаване политически събрания и клубове, за четене „непозволенни“ книги и пр. и пр. Отдавна, отдавна мина вече врѣмето на дългитѣ коси, дигнатитѣ яки, най-голѣмата небрѣжностъ къмъ вънкашността, на „страшнитѣ“ ученически кружоци, кждѣто по цѣли ноци се прѣкарваше въ чоплене зрѣнце по зрѣнце мисълта на нѣкой обществѣшки или нашенецъ великанъ, когато въодушевлението подирѣ нови форми на общия животъ, вѣрата въ свѣтли обществени идеали, копнѣжътъ да имъ се служи беззавѣтно довеждаха често до самозабрава, самоотричане, самопожертвуване. Може би, тоя младежки нихилизъмъ имаше слабитѣ си страни. Но побудата бѣше да се издигне личността надъ своето грубо и пр. и съ всичкия си жаръ се посвети въ служба на единъ по-възвишенъ идеалъ. Това е най-цѣнното. Това липсва на голѣмото мнозинство съврѣмenna младежъ. А това е най-главното условие за работа за съвршенството на живота въ всѣко отношение, работа, отъ каквато сега именно се чувствува грамадна нужда. На училището прѣдстои да подири сигурни срѣдства, както по отношение на своята организация, тѣй и по вжтрѣшната си работа, за да създаде нужда у учещитѣ се още отъ рано да се възпламеняватъ отъ идеали за по-голѣмо съвршенство на общото, въ каквато форма и да се проявява то, и развие у тѣхъ още по-рано наклонность, сила и привычка да работятъ и се жертвуватъ за реализирането на такъвъ единъ идеалъ. Да привикне младежътъ още отъ рано да се ръководи въ своя животъ отъ нѣщо по-високо отъ грубитѣ интереси на личното „азъ“; това е колкото важна, толкова и трудна работа. Опититѣ, които напоследъкъ се правятъ въ чужбина, могатъ доста да ни олеснятъ, за да будимъ повече идеализъмъ и развиваме силна воля, която да дѣйствува въ духа на тоя идеализъмъ. Послѣдното е твърдѣ важно. Колкото и малка частъ отъ нашата младежъ да проявява идейность, ней липсва въ повечето случаи достатъчно волева енергия — достатъчно търпение, издържливостъ, грижливостъ, основность, куражъ и прѣдприемчивость, — за да я реализира въ своя и чуждия животъ и по тоя начинъ или се повлича подирѣ „многоото“, или си остава никому ненуженъ „безуменъ мечтателъ“.

Едва ли би могли да се оплачемъ, че нашето училище дава малко знания. Съ много, прѣмного и най-разнообразенъ образователенъ материалъ се пълнятъ главитѣ на ученицитѣ. Погледнете само учебницитѣ на нѣкое дѣте отъ III или IV отдѣление — това е внушителна купчинка отъ доста обемисти томчета. А на учебницитѣ за прогимназиитѣ и гимназиитѣ? — Човѣкъ просто се чуди, какъ може слабиятъ младежки духъ да издържи толкова много материалъ. Ето въ послѣднитѣ нѣколко години имаме нови програми за повечето видове наши училища. И въпрѣки това, че и учители, и ученици, и общество изнемогватъ подъ тежестта на тая непоносима болестъ, новитѣ програми не само не съкращаватъ, а увеличаватъ материала съ много прѣдмети. Пъкъ и методитѣ на прѣподаване въ повечето случаи като че се нагаждатъ къмъ това просто натѣпкване

на материала. А и при най-добро желание отъ страна на ученици и учители многото материя не позволява по-активно прѣработване и усвояване. Какво става? Едва напусналъ ученикътъ училището, забравя повечето отъ това, което е училъ, това, което се е задържало, е разхвърлено, не всѣкога и лесно може да го има на разположение, трудно го прилага, спѣва се всѣкаква душевна активност. Въ общата си научна работа ние сме повече репродуктивни отколкото продуктивни. Нашитѣ ученици напушатъ училището съ слабъ или даже съ никакъвъ вътрѣшенъ интересъ къмъ интелектуална работа. А и въ самата имъ работа въ училище колко много сж случантѣ, когато ученикътъ въ своитѣ занятия се подбужда отъ удоволствието, което му създава самото знание, самата научна работа. При повечето у тѣхъ липсва най-главниятъ резултатъ и подбудителъ на всѣка истинска образователна дѣйност — *amor intellectualis*. Нисши, чисто егоистични мотиви, като страхъ, честолюбие, груба практичностъ и др. ги подтикватъ обикновено къмъ училищната имъ работа. У нашия ученикъ липсва достатъчно самодѣйност. Той проявява слаба активностъ при поставяне цѣли на образователната си работа, слабо активенъ при опрѣдѣляне хода на тая работа, не е самодѣенъ въ самата си работа къмъ постигане на цѣльта, при рѣшителнитѣ моменти на кръстопътища, не проявява активностъ и при контролирането и коригирането на тая работа. Не обръща ли внимание и отсъствието у него на достатъчна подвижностъ въ процеситѣ на асоциацията и комбинирането, острота и точностъ въ наблюдението, ясностъ на сжжденията, издържливостъ на мисълта и пр. Да споменуваме ли и за пословичната му немощъ въ израза?

Не съвсѣмъ несправедливи сж и упрѣцитѣ, че нашата младежъ напуща училището съ твърдѣ слаба естетическа култура. Ако подиримъ, съ какво задоволява нуждитѣ си въ това отношение, ще останемъ поразени отъ оная площадностъ на вкуса ѝ, която тя проявява въ поезията, въ живописъта, въ музиката, въ театъръ, облѣкло, въ обноски и въ всичко, кждѣто може да става дума за красота.

Всички се оплакваме отъ слабото въздѣйствие на училището върху нравственото развитие на ученицитѣ. Съ малко и слаби наченки отъ лични и граждански добродѣтели излизатъ тѣ въ живота, защото въ повечето случаи липсватъ въ организацията и работата на училището най-главнитѣ условия за тѣхното култивиране. И тукъ държането на ученика е пасивно, и тукъ най-често работата се свежда или до просто съобщаване и заучаване на редица норми, или до най-поскопа полицейщина.

Може ли да се твърди, че сж правени сериозни опити за пълното индивидуализиране на образователнитѣ цѣли и срѣдства съобразно особеноститѣ на народа ни и нуждитѣ на врѣмето, съобразно особеноститѣ на отдѣлнитѣ окржзи и градове, най-сетитѣ съобразно индивидуалнитѣ различия на самитѣ ученици. Колко малко оригинално, колко малко самобитно въ цѣлия ни училищенъ животъ!

— колко малко условие за проявяване на личното, въ ученика и учителя.

Отъ друга страна, училищният животъ все повече и по-силно изтощава физическите и душевни сили на питомците си; заболяванията се увеличаватъ неимоверно. Болезнена нервностъ, унилоостъ, апатия, липса на младежка жизнерадостъ и жизнена енергия сж ударили своя печатъ въ всѣко кѣтче на нашето училище. А влиянието на обществената срѣда въ повечето случаи още повече засилва черните бои на тая и безъ това доста тъжна картина. Какво ни носи утрѣшниятъ день, всѣки може да си прѣдстави.

Стига толкова. Ние не мислимъ, че казахме всичко, или пъкъ че казахме нѣщо съвсѣмъ ново. Ние искахме само да посочимъ каква обширна и трудна областъ за обновление прѣдставлява и нашето образователно дѣло. И въ момента, когато се говори за нова ера въ нашия общественъ животъ, трѣбва да се заговори и за нова ера въ народното образование. На щателно и всестрано изслѣждане трѣбва да се подложи цѣлото ни учебно дѣло. Отъ основно изслѣждане иматъ нужда нашите образователни цѣли и идеали, образователно съдържание, образователната работа и организацията на образованието ни, ако искаме да се направи отъ него единъ мощенъ факторъ въ процеса на цѣлокупното обновление на България.

Н. Ив. Ванковъ.

Моралното и гражданско обучение въ Франция.

Моралното обучение въ Франция въ сравнение съ другите държави. — Цѣль на моралното обучение. — Утилитарниятъ възгледъ въ школенъ моралъ. — Патриотизмъ, шовинизмъ и космополитизмъ. — Моралното обучение и социалната проблема. — Понятие за Бога. — Гражданско учение. — Понятие отъ политическа економия. — Законознание — Френските ръководства по моралъ. Заключение.

* * *

Съ такова име въ първоначалните училища въ Франция сжествува специаленъ учебенъ прѣдметъ, който обгръща материя по моралъ, гражданско учение, законовѣдѣние и понятия отъ политическа економия. Гражданско учение се изучава и у насъ, почти въ размѣръ, въ какъвто въ Франция. Особно нашето внимание се зазира върху *моралното обучение*, което въ Франция има особно значение, особно съдържание. И макаръ, че нашата статия е озаглавена „Моралното и гражданско обучение въ Франция“, ние ще говоримъ прѣдимно за моралното обучение. Последното приковава нашия интересъ и по ролята, която е играло за закрѣпването на френската република и по голѣмото значение, което Франция му е

отдавала и отдава да влияе чрезъ него върху постъпките на хората за добро поведение. То приковава нашето внимание и за това, защото Франция е единствена страна, която отъ тридесетъ години е въвела въ първоначалното училище морално учение, като специаленъ предметъ, че този учебенъ предметъ спорѣмо това, което ние сме свикнали да именуваме морално възпитание, или морално обучение има особено схващане. Не че въ другитѣ страни моралното обучение отсъствува отъ първоначалнитѣ училища; не. И въ тѣхъ има морално обучение, ала то се изучава или *случайно*, или *въ свръзка* съ другъ учебенъ предметъ, или *се идентифицира* съ религиозното обучение. Въ Испания учителитѣ се ограничаватъ само съ катехизиса. Не само че е забранено да свързватъ религията съ свѣтския моралъ, но и не се даватъ никакви разяснения по катехизисъ. Последниятъ се изучава само наизустъ.¹⁾ Въ Франция, напротивъ, не само че моралътъ не се свързва съ религиозното обучение, но и религията е изхвърлена изъ народнитѣ училища, за да се запази религиозния неутралитетъ въ първоначалното училище.

Въ *Германия* моралното обучение се идентифицира съ религиозното. На катехизиса е отстъпено широко мѣсто въ всѣкидневната училищна работа. Да се развие страхопочитание къмъ Бога и патриотизъмъ, това е характерното на нѣмското морално възпитание. И за тази цѣль не се използва само обучението по религия, но и цѣлокупното обучение т. е. и другитѣ учебни предметъ. И тукъ Франция стои далечъ. Въ това отношение тя прилича на Германия само по патриотизма, достигватъ даже до шовинизъмъ, който развиватъ както специално съ моралното обучение, тъй и чрезъ случаетъ, които даватъ другитѣ учебни предметъ. А се различава отъ нѣмското училище по това, че отсъствува религиозното обучение, а моралното обучение се изучава като специаленъ учебенъ предметъ. Франция се различава и отъ *Швейцария*, въ която моралътъ се преподава само въ свръзка съ други предметъ — въ часоветъ по матеренъ езикъ, въ свръзка съ четива съ морално съдържание; или учителитѣ излизатъ отъ съотвѣтни разкази. Франция не прилича и на *България*, гдѣто моралното обучение е свързано съ религията: споредъ програмата материята по Законъ Божи се използва за нравоучение. Освѣнъ това за сжщата цѣль се използватъ нравоучителнитѣ приказки по предметно обучение, разказитѣ съ морално съдържание въ читанкитѣ и нѣкои уроци изъ история. Въ Франция се преподава *свѣтски* моралъ. Тя е *първа* държава, която го е въвела като *специаленъ учебенъ* предметъ въ всички видове училища: първоначални и срѣдни. Моралното обучение е въведено възъ основа на законъ отъ 1882 год., а подробна програма е издадена прѣзъ 1886 год. пръвъ пѣтъ. Въ първоначалното училище — *l'école primaire* — моралътъ се изучава петъ часа седмично. Тѣзи часове съставятъ $\frac{1}{6}$ отъ всички седмични (30) часове. Това показва, какво

¹⁾ Г.л. сп. „L'éducation morale dans les divers pays du monde“ въ *L'école nouvelle* кн. 16—19. 1910.

голямо значение се отдава на моралното обучение въ Франция. Въ l'école primaire supérieure уроците вземат видъ на по-сериозна материя, когато въ първитѣ отдѣления на първоначалното училище тѣ се изучаватъ въ свързка съ морални четива и разкази. Въ френскитѣ училища моралътъ се изучава *като знание*; той е една *социална дисциплина*. Такова положение заема този учебенъ прѣдметъ въ Франция въ сравнение съ другитѣ страни.

* * *

Моралното обучение въ тази страна ще разгледаме въ двѣ посоки: какъ то е изразено въ официалната програма и какъ се проявява въ ръководствата, официално удобрени за двата курса на първоначалното училище — *école primaire* (до 9 годишна възраст) и *école primaire supérieure* (отъ 9 — 11 години).

Казахме, че моралътъ въ френското първоначално училище се изучава като наука. Ала тукъ понятието „наука“ не трѣбва да се схваща въ смисълъ, въ какъвто той се изучава въ V гимназиаленъ класъ на нашитѣ гимназии споредъ програмата отъ 1911 година. Въ първоначалното училище се усвояватъ само закони и правила за добро поведение. Тази материя нѣма онзи описателенъ характеръ, какъвто има науката моралъ. Отъ послѣдната се взема тѣй наречената *практическа* етика, прѣподавана на дѣцата като правоучителни правила. Въ първоначалното училище моралътъ не изучава извѣстнитѣ явления на човѣшката дѣйностъ, той не търси причинитѣ имъ, нито разглежда произхождението и еволюцията имъ. Моралътъ въ първоначалното училище, споредъ програмата, трѣбва да се излага не като наука, а като искусство. Ето какъ официалната програма схваща моралното обучение¹⁾: „Моралното обучение не трѣбва да се смѣсва нито по планъ, нито по характеръ, нито по форма съ единъ урокъ, както обикновено схващаме. Не е достатъчно да даваме на ученицитѣ само морални правила. Трѣбва въ сжщото врѣме да възбудимъ у дѣцата живи и твърдѣ силни чувства, за да могатъ единъ день да се противопоставятъ противъ пороцитѣ и страститѣ. Искана се отъ учителитѣ не да обогатятъ паметта, а да трогнатъ неговото сърдце. Това е достатъчно да се разбере, че моралътъ въ първоначалното училище не може да употребява срѣдства подобно на единъ курсъ отъ науката. Изучаването на морала трѣбва да носи практически и интименъ характеръ, а не характеръ на тежко и дидактическо учение“.

Ала учебницитѣ малко се придържатъ у тѣзи напътвания. Нѣкои отъ тѣхъ още въ началото почватъ да запознаватъ дѣцата, каква наука е моралътъ, че той е наука за нашитѣ длѣжности и пр. работи, които едно дѣте на възраст до 11 години не може да разбере. Такива сж нѣкои отъ по-старитѣ учебници, които привежда авторътъ на цитираната статия. По-новитѣ сж подобрени, макаръ

¹⁾ Изъ Ст. „Comment on enseigne la morale en France“ отъ D-r Léon Cheoinisse. гл. сл. La Revue. № 19. 1902.

че и измежду тѣхъ срѣщаме такива, които не сж избѣгнали старитѣ грѣшки. Такова е ржководството на А. Burdeau¹⁾, първиятъ урокъ въ което започва да опрѣдѣля, какво нѣщо е моралното учение.

„Дѣца мои, моралното учение ни учи, какво трѣбва да бжде нашето поведение днесъ и по-късно, за да бждеме честни хора и добри французи, като тѣзи, които сж живѣли прѣди васъ“. Слѣдъ това се задава въпросъ: кое е важното, което трѣбва да се знае най-много? И ученикътъ се довежда до слѣдния отговоръ: „това е да знаемъ, какъ трѣбва да станемъ добри хора. Слѣдователно, нѣма наука, която по значение да надминава моралното учение. За това и въ законътъ тя се поставя първа, прѣдъ другитѣ учебни прѣдмети, които задължително се изучаватъ въ първоначалното училище“²⁾.

Такива учебници сж малко на брой, и тѣ задушватъ впечатлението, което се добива изобщо отъ ржководствата по мораль. Обикновено, послѣднитѣ почватъ да изучаватъ длжноститѣ въ слѣдния редъ. 1. *Дѣтето въ сѣмейството*. Тукъ се изброяватъ длжноститѣ на дѣтето къмъ баща, майка, баба, дѣдо, братя, сестри и слугини. 2. *Дѣтето въ училището* — длжности къмъ учителъ, другари и къмъ неговата училищна работа. 3. *Длжности къмъ себе си*: а. които произтичатъ отъ тѣлото б. които засѣгатъ душата. 4) *Длжности къмъ другитѣ*. 5. *Длжности къмъ отечеството*. 6. *Длжности къмъ животнитѣ*, а нѣкои добавятъ и 7. *Длжности къмъ Бога*. Такава е и материята, посочена отъ официалната програма.

Ние нѣмаме за цѣль да полемизираме нито върху метода, нито по вложенитѣ принципи въ учебната материя³⁾. Ние само ще характеризираме гледищата, вложени въ учебната материя и учебнитѣ методи.

* * *

Учебната материя по мораль, макаръ и да се състои прѣдимно отъ нравоучителни правила, не може да не се основе на едно или друго философско течение въ етиката. Отъ тукъ и критиката, която се прѣцѣнява и вжтрѣшната стойность на този мораль, който учители и учебници втѣлпяватъ въ главитѣ на ученицитѣ. *Училищариятъ* мораль е най-много застъпенъ въ френското училище. Практическата полезность, интересътъ въ обикновена смисълъ на думата е принципътъ, който изтъква училищниятъ мораль. Прочетете кой да-е учебникъ, било главитѣ за длжноститѣ на дѣтето въ сѣмейството, или нашитѣ длжности къмъ другитѣ и т. н., за да се увѣрите въ това. Трѣбва да слушаме родителитѣ си, защото тѣ сж необходими за насъ, безъ тѣхъ не бихме могли даже да живѣемъ; трѣбва да услужваме на братята си, защото и тѣ нѣкога ще се обръцатъ къмъ насъ съ услуга; трѣбва да правимъ на дру-

¹⁾ „Manuel d'éducation morale“. 5. издание.

²⁾ Тамъ стр. 4 — 5.

³⁾ Това ще сторимъ на друго мѣсто.

гитѣ добро, защото и тѣ ще правятъ намѣ такова; не трѣбва да лъжемъ, защото публикация не ще ни остави дълго врѣме да я лъжемъ: тя ще ни хване въ лъжа, ще изгубимъ довѣрието ѝ и може материално да ни разсипе. Утилитарниятъ възгледъ е прокаранъ и тогава, когато се говори на дѣцата за любовъ къмъ наука и училище. Учете се, защото по-лесно ще можете да се прѣхранвате, защото ще бждете по-полезна не само на себе си, но и не родителитѣ си, съ една рѣчь, ще бждете по-щастливи. Трудете се, защото ще станете добри чиновници, добри търговци, ще ви се радватъ и родителитѣ.

Утилитарниятъ възгледъ търпи критика отъ всички други възгледи въ етиката, които твърдятъ, че не е интересътъ, който дава оцѣнка на доброто. Тази оцѣнка може да се посочи, споредъ разнитѣ възгледи, въ удоволствието, което дава добродѣтеля, или въ дълга, или въ божия законъ. Ала, когато се прѣподава моралъ въ първоначалното училище, никой възгледъ не може по-добре да бжде популярно изложенъ отъ утилитарния. Наградата и наказанието, които прѣдлага утилитарниятъ моралъ сж важни срѣдства на училището, за да се осигурява наклонността къмъ добродѣтель. И наистина, училищниятъ моралъ си служи съ много заплашвания. Нѣкои учебници (А. Burdeau, Louis Liard и др.) слѣдъ изясняването на нравоучението, привеждатъ цитати изъ гражданскитѣ закони, за да посочатъ, какви наказания или награди ще сполетятъ тѣзи, които не изпълнятъ нѣкоя своя длъжностъ. Цитиратъ се налаганитѣ наказания (глоба, затворъ и др.) на тѣзи, които излъжатъ, измаматъ, наклеветятъ, ограбятъ, избѣгатъ отъ родители, не се съобразятъ съ закона за задължителното обучение, не бранятъ отечеството си, избѣгатъ отъ военна повиностъ и пр. и пр. Това срѣдство има много общо съ онѣзи срѣдства, съ които религиозниятъ моралъ си служи да развие склонностъ къмъ добродѣтель, именно като посочва ада и рая, вѣчнитѣ мъки и вѣчното блаженство. Разликата е, че едниѣ достигатъ въ този свѣтъ, а вторитѣ — въ другъ свѣтъ, слѣдъ смъртта. Утилитарниятъ възгледъ ние намираме въ всички разкази и примѣри, съ които се пълнятъ ръководствата. Човѣкъ третира злѣ своя конь; послѣдниятъ умира; такива сж материалнитѣ загуби отъ подобна постѣпка. Овчарь лъгалъ съсѣдитѣ си, че влъкъ нападалъ стадото му. Съсѣдитѣ му се притичвали на помощъ, ала бивали излъгвани. Единъ пътъ, наистина влъкъ дошелъ, овчарьтъ викалъ, ала никой го не слушалъ. Влъкътъ напакостилъ на овчаря. Други разкази (нагласени да въздѣйствуватъ противъ лакомството) иматъ за фабула: Иванъ (или Първанъ) ялъ много бомбони. Той не послушалъ съвѣтитѣ на другитѣ. Разболѣлъ се тежко. Легналъ въ легло, а неговитѣ другари, които били въздържани, играли весело и щастливо. Или Павелъ не се училъ. Свършилъ училището. Нищо не знаелъ. Останалъ простъ и съ трудъ се прѣхранвалъ. Драганъ открадналъ. Хванатъ отъ стражаринъ. Билъ затворенъ, или разкарванъ изъ града, или родителитѣ му били глобени. Такива сж примѣритѣ, които се привеждатъ. Съ такива се пълнятъ и нашитѣ

читанки; затова и ние не привеждаме цитати повече. Тѣзи разкази и примѣри сж иллюстрирани съ картини, които рисуватъ резултата на постѣпките: какъ Иванъ е прѣвитъ отъ болки въ стомаха, защото лакомо е ялъ бомбони; какъ Павелъ, одърпанъ и парцаливъ, се скита немилъ-недрагъ по улицитѣ; какъ Драганъ е заобиколенъ отъ двама стражари, които го откарватъ въ участъка, защото е открадналъ плодове отъ чужди градини.

Като изключимъ онази глава — за Бога и длѣжноститѣ къмъ него — която се съдържа въ нѣкои ръководства и която съдържа не повече отъ 2—3—4 страници, въ всичкия останалъ учебенъ материалъ въ всички учебници нѣма нищо, което да напомня, че моралътъ е свързанъ съ религията. Въ френското училище се изучава само *свѣтския моралъ*, който готви човѣка за обществото, а не за другъ, задробенъ животъ.

* * *

Тѣзи нравоучителни правила се даватъ разпокжсано: тѣ не почиватъ на единъ принципъ, напр. идеята за доброто. Такъвъ принципъ (безразлично отъ коя философска система е усвоенъ) не може да бѣде разбранъ отъ дѣцата. Ако биха могли да го иматъ, излизайки отъ него, биха подлагали на прѣцѣнка отдѣлнитѣ правила и своитѣ простѣпки. Безъ него тѣзи правила се трупатъ, и само се усвоява за знание. *Jules Payot* въ своето ръководство *La moral à l'école*, нагласено за срѣдния и горния курсъ на първоначалното училище, се е постаралъ да свърже всички правила, като дава цѣль на човѣшкото развитие — къмъ все по-голѣма и по-голѣма свобода. И всичко, което спомага на това, е морално. Ала, колкото и да се е старалъ популярно да изложи тази материя, пакъ е трудно усвоявана. Така че материята по морално обучение си остава сѣ тази: изложба на нравоучителни правила, които засѣгатъ нашитѣ длѣжности къмъ себе си, другитѣ и пр. И други въпросъ може да се зададе: каква стойностъ може да иматъ тѣзи правила, щомъ тѣ се заучаватъ прѣди простѣпкитѣ, а не произлизатъ отъ тѣхъ. Ние засѣгаме друга страна на моралното обучение — методата. Послѣдната е такава: четете се моралното правило, разяснява се, мотивира се. И цѣлата работа се свежда въ това: да се изучаватъ морални правила. Но заучаването на морални правила може ли да влияе върху нашитѣ простѣпки? Не може да се откаже влиянието на знанието, макаръ че това влияние не е абсолютно; ала ние задаваме този въпросъ, за да се наведемъ до мисльта, че за да служатъ тѣзи правила за ръководство въ нашитѣ постѣпки, трѣбва при усвояването имъ да се *възбужда чувството* и трѣбва да се прилагатъ постоянно, за да стане *привикване*, навикъ. Докато за първото нѣщо учителътъ може да разполага съ срѣдства и врѣме, за второто — това е невъзможно. При прѣподаването на правилото чувството се прѣдизвиква, като се възбудятъ у дѣцата съответнитѣ прѣживявания чрѣзъ живи примѣри, или измислени, взети отъ разказитѣ, или съ добръ говоръ. Колкото се отнася до

навикването, прѣзъ врѣме на училищнитѣ уроци, на дѣтето се падатъ малко случаи да упражнява правилата и да подражава на най-добрия примѣръ — своя учителъ. Нѣма врѣме дѣтето да се занимава само съ това — да привежда тѣзи уроци по моралъ въ практика.

* * *

Любовта къмъ отечеството, привързаността къмъ родното мѣсто е чувство, което въ по-голяма или по-малка степенъ се развива у всѣки гражданинъ. Това чувство е и прѣдметъ на възпитание. Безъ изключение всички учебниците по моралъ отдѣлятъ мѣсто, за да подкрѣпятъ у дѣцата любовта имъ къмъ Франция. Ала множество ръководства по моралъ, като посочватъ прѣдимствата на Франция, изтъкватъ ги по начинъ, който дава да се разбира, че другитѣ страни не струватъ много нѣщо въ сравнение съ нея. Въ нѣкои учебници Франция се прѣдставя като страна на искренитѣ хора¹⁾. Отъ *franc* е получила своето име тя. Въ ръководството на А. Burdeau Франция се рисува, като страна на най-снизходителна и вѣжлива нация. „По-вече отколкото въ други страни, въ Франция дѣцата трѣбва да гледатъ да бждатъ вѣжливи и да иматъ добри обноси, защото французката нация минава за най-снизходителната и най-учтива въ свѣта. Трѣбва да поддържае нашата добра репутация“²⁾. Нѣма, значи, друга нация, която да прилича по добри обноси и вѣжливост на френската! И по отстъпчивостъ, толерантностъ само Франция стои надъ всички други! Франция се рисува, като страна, която е извършила такива велики дѣла, каквито не могатъ да се посочатъ въ историята на другитѣ народи. На стр. 20 въ *Moral et instruction civique* отъ L. Bertin четемъ слѣдното: „Любовта къмъ отечеството се нарича патриотизмъ. Послѣдното е такова естествено чувство, каквото е синовната любовь. Всѣки човѣкъ трѣбва да има патриотизмъ. Особно ние, французитѣ, трѣбва да бждемъ горди, гдѣто имаме за наше отечество Франция: *никоя нация* не е извършила такива велики дѣла, *никоя нация* нѣма такава славна история като французката.“ На сжщата и на слѣдната страница четемъ: „Франция е страна, която е най-много фаворизирана отъ природата Франция е родила голѣмо число знаменити хора, които сж освѣтили и прославили цѣлото човѣчество. Тя е родила най-великитѣ генерали, най-великитѣ министри, най-великитѣ писатели, най-великитѣ учени, най-знаменититѣ художници . . . Францускиятъ народъ винаги си е служилъ съ силата само за възтържествуване на справедливостта, за да покровителствува слабитѣ и притѣсненитѣ. Въ срѣднитѣ вѣкове Франция е била въ услуга на християнството, а прѣзъ революцията ний я подигнахме до една модерна държава, като я поставихме въ услуга на справедливостта. Америка, Гърция, Белгия и Италия длѣжатъ своята независимостъ само на Франция“.

¹⁾ Pierre Laloi: L'année préparatoire d'instruction moral et instruction civique. 9 издание стр. 19.

²⁾ Education morale. 7 издание стр. 46.

Услугитѣ на другитѣ нации се прѣдставятъ блѣдни прѣдъ услугитѣ на Франция. Особно се посочва на великата френска революция, която установи принципитѣ на братството, равенството и свободата. Нѣма учебникъ, който да не използва тази тема, за да прѣдстави, колко горѣ стои Франция надъ другитѣ страни. „Когато избирате вашиятъ занаятъ — пише се въ единъ учебникъ съ обръщение къмъ ученицитѣ — спомнете си, мои приятели, и кажете: безъ революцията азъ не бихъ могълъ да избира занаятъ, какъвто ми се харесва. Революцията е, която еманципира работниците“. ¹⁾ Услугитѣ на революцията не могатъ, да се мѣрятъ съ услугитѣ на никое дѣло, извършено отъ друга нация. Въ такава свѣтлина и съ такава тенденция се използва, наистина, тази велика за цѣлъ свѣтъ френска революция. По този начинъ френскитѣ учебничета по моралъ изпадатъ въ очевидно противорѣчие както съ себе си, сѣщо тъй и съ официалната програма: отъ една страна, тѣ се стремятъ да привѣржатъ младитѣ сърдца еднакво къмъ всички човѣци отъ всички страни, а отъ друга страна, чуждитѣ държави, тѣхната история и институти се прѣдставятъ като такива, които не заслужаватъ особна любовь; отъ една страна, програмата посочва любовь къмъ ближния, братство съ цѣлото човѣчество, а отъ друга страна, любовта къмъ ближния се развива прѣдимно въ границитѣ на Франция и се изразда въ *шовинизмъ*.

Шовинизмътъ се вижда по-добрѣ тамъ, гдѣто авторитѣ на ржководствата създаватъ случаи, за да говорятъ за отнетитѣ френски провинции прѣзъ френско-пруската война (1870). Едва ли има учебникъ, който да не изкаже своята тѣга за Елзасъ и Лотарингия. Когато се говори за добродѣтелята *куражъ*, привеждатъ се примѣри изъ тази война. Трѣбва да помнятъ младитѣ французи, че прусацитѣ сж заграбили френски провинции, жителитѣ на които по сърдце сж французи и които чакатъ деня на своето освобождение. Такава смисълъ има частъ отъ материята, която засѣга темитѣ: нашата длѣжностъ къмъ отечеството, националното знаме и др. Въ учебничеството на *A. Burdeau*, като се говори за любовта къмъ отечеството, напомня се, че въ Елзасъ и Лотарингия има французи, които не сж чувствуватъ добрѣ подъ чуждо иго, че мнозина французи отъ тѣзи области, като не могли да се помирятъ съ новото положение, се прѣселили въ Франция. Тукъ се дава картинка, която прѣдставя френски прѣселници, които напушатъ поробенитѣ страни на пѣтъ къмъ Франция. Едни отъ тѣхъ вървятъ пешъ, водейки за ржка малки дѣца, а въ ржцѣ носейки бохчи съ багажъ. Мжже, жени и дѣца сж съ наведени глави, по чийто лица се чете скръбъ. Нѣкои ржководства много ясно напомнятъ, че е длѣжностъ на френскитѣ граждани да си възвѣрнатъ отнетитѣ отъ Германия провинции. Въ ржководството на *L. Vertin* четемъ: „Прѣзъ 1870 година пруситѣ ни отнеха Елзасъ и частъ отъ Лотарингия. Тѣзи двѣ провинции, останали по сърдце французски, чакатъ деня, въ който три-

¹⁾ *A. Burdeau* стр. 67.

кольорното знаме ще се покаже отново на върха на Вогезитъ и ще имъ дарува тѣхната свобода“¹⁾ Ето извлѣчение изъ друго ръководство.²⁾ Задава се въпросъ на ученицитѣ; учили ли сте история? Отговоръ: „Да; азъ учихъ, че Франция е била всѣкога храбра, че животътъ ѝ е пълненъ съ слава; азъ учихъ сжщо, че прѣзъ 1870 и 1871 година, въпрѣки показаната храбростъ на войницитѣ, Франция е била побѣдена и е изгубила Елзасъ и Лотарингия. Но всички добри французи се надѣватъ да си ги възвѣрнатъ единъ день“. Въ прѣдговора на своя учебникъ М. А. Mézières казва: „За едно дѣте отъ Мецъ, каквѣто съмъ азъ, има само единъ въпросъ — обединението на всички французи подъ националното знаме за прѣуспѣване на отечеството. Азъ вѣрвамъ, че тѣзи думи не сж само думи, които нараняватъ и трогатъ чувствата само на единъ французинъ“. И за да се трогнатъ дѣцата за изгубенитѣ провинции, дава се тенденция при разработване на материята, която застѣга темитѣ: любовъ къмъ отечеството, националното знаме, военната служба. Ние ще приведемъ изъ този учебникъ единъ отъ примѣритѣ, взети изъ френско-пруската война за иллюстрация на материята.

Прѣзъ Септемврий 1870 год. германцитѣ построили телеграфъ около Парижъ. На другия день телеграфътъ билъ прѣрѣзанъ. Това дѣло извършилъ единъ градинарь-французинъ. Послѣдниятъ билъ хванатъ и заведенъ прѣдъ военния сждъ, прѣдъ който призналъ всичко.

- Защо извършихте това? билъ запитанъ градинаря.
- Защото вие сте наши неприятели.
- Ще продължавате ли да правите сжщото?
- Да.
- Защо?
- Защото азъ съмъ французинъ.

Градинарьтъ билъ осжденъ на смъртъ. Офицеринътъ, който билъ натоваренъ да го екзекутира, потърсилъ кърпа, за да забули очитѣ на осждения.

— Азъ имамъ въ джеба си; вземете я, казалъ спокойно градинарьтъ.

Макаръ че има ръководства, които не издигатъ любовта къмъ отечеството до чувство на шовинизъмъ, общото впечатление не се губи. Това впечатление не се заличава и отъ онѣзи ръководства по мораль, които въздигатъ любовта къмъ ближния до любовъ къмъ цѣлото човѣчество — до космополитизъмъ — съ тенденция да не поставятъ французскитѣ граждани по-горѣ отъ другитѣ нации. По-новитѣ ръководства по мораль почватъ да се прощаватъ съ шовинизма; нѣкои отъ тѣхъ даже сж съ тенденция да паднатъ въ друга крайностъ — космополитизъмъ.

¹⁾ Morale et instruction civique стр. 22.

²⁾ Charle Dupuy. L'année du certificat d'études, Livret de morale стр. 12.

* * *

Единъ англичанинъ,¹⁾ като референтъ въ единъ конгресъ по моралното възпитание въ Англия, е казалъ слѣднитѣ думи за морала въ френското училище: „френскитѣ ржководства сж толкова еднородни да хвалятъ горещо революцията прѣзъ 1789 година и обществения редъ въ Франция, че тѣ гледатъ на идеитѣ за всѣка промѣна, като утопични, химерни, гибелни. Новитѣ социални теории сж прѣдставени по карикатуренъ начинъ въ тѣзи учебници, и увѣряватъ работниците, че послѣднитѣ ще се освободятъ отъ бѣдността и ще извоюватъ независимостта си съ своята искреностъ и лично усвѣршенствуване. Бѣдността и злото не ще прѣстанатъ никога. Трѣбва да ги понасяме. Всичко това ще се управи въ единъ другъ свѣтъ“. Единъ рецензентъ на издадената отъ Spiller книга „Моралното възпитание въ разни страни“ по поводъ цитирания пасажъ въ *L'école nouvelle*²⁾ прави бѣлѣжка, че ржководствата, отъ които се е ползувалъ английскитѣ референчикъ, сж остарѣли, че има други ржководства, въ които моралътъ е застъпенъ по-добрѣ, по-модерно. Ние разполагаме само съ едно отъ тѣзи „остарѣли“ ржководства, и отъ него правимъ тукъ цитатъ, за да характеризираме едно течение измежду многобройнитѣ ржководства по моралъ, за което G. Spiller говори, че прѣдставя новитѣ социални теории карикатурно. Това ржководство е на Pierre Laloi.¹⁾ Въ глава III — *общество* се говори за неравенството между хората и за свободата на работата. „Ще ви се случи да ви говорятъ, че неравенството въ състоянието е несправедливо; вие ще отговорите, че това неравенство е неизбежно. Ако плодътъ отъ вашата работа е раздѣленъ между всички, не би ималъ никой охота за работа“. По-нататкъ се говори, че едни чрѣзъ трудъ ще удвоятъ, а други — ще го разпилѣятъ и неравенството отново ще настане. Така да се третира единъ въпросъ, е не само абсурдно, но и непозволено, защото училището по този начинъ се дава въ услуга на едно политическо течение, за да натрапи на дѣцата възгледитѣ си; както не може да бжде позволено да се говори на дѣтето за голѣмата днесъ социална несправедливостъ, за да подготвимъ отъ дѣтето единъ бждещъ революционеръ или пессимистъ. На такава основа моралътъ въ училището не може да се поставя, защото той черпи своята основа въ двѣ противоположни политически течения — това на буржуазията, и това на пролетарията. Училището е неутрализирано спрѣмо политическитѣ партии. Като избѣгватъ тѣзи двѣ крайности, новитѣ учебници, доколкото засѣгатъ нѣкои въпроси отъ тази материя, сж въздържани. Когато се говори за труда, говори се отъ морална гледна точка; трудътъ се разглежда като добродѣтелъ; той е необходимъ и наложителенъ както за индивида, сжщо тъй и за обществото. Капиталътъ се обяснява, като натрупанъ трудъ, и нищо повече. А економисването, спестяването

¹⁾ G. Spiller. *гл. L'école nouvelle. № № 16—19. 1910.*

²⁾ *La première année d'instruction morale et d'instruction civique*. 50 изд. 1906. стр. 42.

и асоциациитѣ се прѣпоръчватъ на работниците, като сръдство да се облекчава тѣхното положение днесъ или утрѣ. Когато се говори за отношението на господари и работници, изброяватъ се не само длъжноститѣ на работниците къмъ господаритѣ, но и обратно. Нѣкои учебници, които говорятъ за свободата на работника, засѣгатъ и коалиционното право на работниците и правото да обявяватъ стачка. Такова е ръководството на А. Burdeau.¹⁾ „Ако работниците отъ единъ занаятъ намиратъ, че господаритѣ не имъ плащатъ добръ, позволено имъ е да влизатъ въ споразумѣние, да образуватъ, както се казва, *коалиция*, за да искатъ увеличаването на заплатата“.

„Ако господаритѣ откажатъ, работниците могатъ да се откажатъ да работятъ“.

„Ако има работници, които не сж били съгласни съ стачниците, свободни сж да продължатъ работата въ съгласие съ господаритѣ и съ заплатата, каквато послѣднитѣ опрѣдѣлятъ: работата е свободна. Ако стачниците се опитатъ да попрѣчатъ на работниците да спратъ работата, законътъ ги наказва съ затворъ, който може да трае до три години и глоба до 3000 лева“.

„Отъ друга страна, господаритѣ сж свободни да опрѣдѣлятъ заплатата на работниците: никой не може да ги насили да плащатъ повече отъ това, което тѣ искатъ, както и никой не може да насили работниците да работятъ съ заплатата, която мислятъ, че е недостатъчна“.

Тукъ се говори за голѣмата загуба, която донася стачката и на господари и на работници. „Да се избѣгва стачката, това е въ интереса на всички“. Ето какво сръдство се употребява за прѣкрътяването на стачката въ Англия: „Работниците отъ една мина избиратъ 4—5 измежду си, най-разумнитѣ и най-опитнитѣ. Това сж работническитѣ *делегати*. И господаритѣ правятъ сжщото отъ своя страна. Делегатитѣ на двѣтѣ страни се събиратъ. Тѣ съставляватъ *арбитражна комисия*. Послѣдната е натоварена да изглади мжчнотинитѣ, които могатъ да се появятъ между господари и работници“.

„Тѣ постъпватъ още по-добрь: всѣки три мѣсеца тѣ се събиратъ и опрѣдѣлятъ заплатата на работниците. Понеже тѣ правятъ това съ пълно съзнание, всѣкой се довърява на тѣхъ и работниците се подчиняватъ на рѣшението имъ“.

„По този начинъ се избѣгва стачката и безработното врѣме; работниците се заплащатъ задоволително; клиентитѣ сж осигурени, че тѣхнитѣ поръчки ще бждатъ прѣдадени на опрѣдѣления день, господаритѣ печелятъ; освѣнъ това всички живѣятъ въ миръ и съгласие“.

И въ ръководството на Pierre Laloi²⁾ въ главата „работници и господари“ се обяснява, що е *стачка* и за правото на работниците да се коалиратъ за борба противъ господаритѣ и да правятъ стачки.

Това сж двѣ ръководства, нагласени за ученици на възраст

¹⁾ Стр. 72—73.

²⁾ La première année d'instruction morale et d'instruction civique. 50 паданне.

9 -- 11 години. За насъ, българитѣ, е странно да чуваме подобна материя, прѣдметъ на изучаване въ първоначалното училище.

Въ всички учебничета по моралъ частната собственост се защитава, като законна и свещена. Никой нѣма право да усвоява незаконно и силомъ чужда собственост. Отъ гледището на закона кражбата се наказва, а отъ гледището на морала, тя е осждителна. Законността и справедливостта за сжествуването на частната собственост се изяснява приблизително така: чрѣзъ трудъ, економия и спестяване се натрупва богатство; слѣдъ това притежателтъ му го влага въ прѣдприятие и ржководи обръщението на капитала.

Ами какво ще кажиме за тѣзи, които безъ трудъ и никакво спестяване (дума е за наслѣдницитѣ на богатства) сж притежатели на богатствата? — И тѣзи наслѣдници иматъ право да го притежаватъ, понеже тѣ сж го получили отъ лица, които съ трудъ и економия сж го натрупали. А този, който е натрупалъ така богатство, има право да разполага съ него тѣй, както си иска: да го дари нѣкому, или да го остави на наслѣдницитѣ си. На такава основа се изяснява сжествуването на частната собственост. Тукъ се посочва, че частната собственост е необходима и неизбѣжна основа на обществото; слѣдователно, тя заслужва пълно уважение. Тъкмо този пунктъ това политическо течение, което има за крайна цѣль експроприацията на частната собственост и обръщането на срѣдствата на производството въ обществени, тъкмо този пунктъ това политическо течение посочва, че френското училище култивира въ дѣцата мисли, противни на модернитѣ социални идеи и като такова то не се явява неутрално къмъ политическитѣ и социални движения.

(Слѣдва).

Х. С. Негенцовъ.

Ж. Ж. Русо.*)

(По случай 200 год. отъ рождението му).

Прѣзъ мѣсець юлий т. г. се навършиха двѣстѣ години отъ рождението на Ж. Ж. Русо. Двѣстѣгодишниятъ юбилей на тоя великъ общечовѣшки вождъ се пада тъкмо въ врѣме, което твърдѣ силно се сгрѣва отъ пламъка на Русовия духъ. Русо не е прѣставалъ да освѣжава и въодушевява, да буди надежди къмъ едно посъвършено битие, но днесъ въ всички области на живота повече отъ всѣки другъ пжтъ, витае неговиятъ духъ. Мощната вълна къмъ новоромантизмъ, която е обхванала цѣлокупния съврѣмененъ животъ, не е ли достатъчно доказателство за това? Съврѣмениятъ животъ прѣкарва силни вжтрѣшни сътресения. Както въ края на XVIII в.

*) Настоящата статия бѣше запрятена въ редакцията ни да се печата въ септ. книжка 1912 год., обаче поради настѣпалиятъ събития се помѣства сега.

нашето време е време на лутане, на дирене нови пжтища към ново искусство, новъ стилъ, нови цѣнности на живота, нова държава, ново училище. Вихренъ подемъ къмъ по-пълнѣнъ и интензивенъ животъ, къмъ повече сила, къмъ повече свобода, къмъ по-пълно емансипиране на личността и общественитѣ групи и издигането имъ до степенъ на самоопредѣляващи се и самоуправляващи се творчески сили. Изнурена подъ гнета на студения интелектуализмъ и днесъ личността дири свѣжестъ и животъ въ купнежитѣ на сърдцето и дивия устремъ на инстинкта. Не това ли е сигнатурата на психологията на настоящето? Кой другъ повече може да бжде вдѣховителъ на такова време отъ Ж. Ж. Русо? Съ това се обяснява и голѣмото участие на всички народи и обществени групи въ юбилея на тоя бунтовникъ. И по отношение на възпитанието днесъ повече отъ всѣки другъ пжтъ чувствуваме върху си силното влияние на мощния му духъ. Не ще е прѣсилено, ако като сигнатура на цѣлото свърѣменно педагогическо реформаторство бихме поставили думитѣ: „Назадъ къмъ Русо!“ Какво, ако не идеитѣ на Русо лежатъ въ основитѣ на тѣй наречения педагогически романтизмъ, трудова школа и пр. и пр.?

Ние сме достатъчно далечъ отъ времето, когато е дѣйствувалъ Русо, за да можемъ и срѣдъ най-голѣмитѣ му парадокси да познаемъ трайнитѣ истини, да отдѣлимъ фикциитѣ и случайнитѣ блѣнове отъ независимата, смѣла и дълбока мисль, да не се оставяме да бждемъ повличани отъ вихъра на буйната му фантазия и чудесното му перо. Нашата цѣль сега не е да го критикуваме. Въ подобни случаи дългъ е прѣди всичко да се осветятъ и припомнятъ ония идеи, които и до днесъ сж лозунга на борба за ново гражданство, за ново възпитание, за нова школа.

Русо е източникъ на ново настроение въ живота, подбудителъ на неизмѣрно по своята ширина и дълбочина движение. Той е революционеръ. Разрушителното дѣло на XVIII в. въ неговото лице достигна своя връхъ. Неговата цѣль е била възраждането на цѣлия човѣшки родъ. Влиянието, което е упражнилъ Русо върху отдѣлнитѣ лица, обществени групи и народи, е рѣдко явление въ историята. Едва ли съчиненията на други писатели сж имали такъвъ успѣхъ, като неговитѣ. Не напраздно Лесингъ е казалъ, че не може да произнесе името на Русо безъ уважение. Шилеръ се екзалитира отъ „новия Сократъ, който отъ християни поиска да направи хора“. „Съ Волтера, казва Гете, се свършва единъ свѣтъ, съ Русо — другъ свѣтъ се започва“. Кантъ признава, че никоя друга книга не го е покъртвала тѣй силно, както „Емиль“. Хердеръ сжщо зове Русо за свой водачъ. Песталоци пише: „Системата на свобода, създадена отъ автора на „Емиль“, запали въ мене неогасимъ огнь“ и пр. (Компейре, идеитѣ на Ж. Ж. Русо върху възпитанието стр. 85).

Просвѣтителната епоха се характеризира съ тенденцията си да прѣобразува живота, като му даде по-разумна и природосъобразна форма. Главнитѣ дѣйци на тая епоха, обаче, бѣха достатъчно оптимисти да мислятъ, че въпрѣки непримиримитѣ противорѣчия и

голяма разнебитеност на тогавашния обществен живот, все пакъ е възможно неговото постепенно, безъ всъщности голъми сътресения реформиране. Въпреки разкапалостта на тогавашния културен живот, тѣ не смѣтаха, че той е тъй неизлѣчимъ, че единичното спасение е въ неговото отричане. Русо отиде по-нататъкъ. Той до-вежда възгледитѣ на просвѣтителната епоха до най-високата точка на тѣхното развитие. За него нѣма примирие между скапания се културенъ животъ и разумния, природосъобразенъ животъ. Тѣ се отричатъ единъ други. Спасението е въ отричане на самата култура. На господстващата тогава овързаностъ, безпомощностъ, роб-костъ, искусственостъ, изнемошѣлостъ, извратеностъ и издребнѣлостъ на отдѣлнитѣ личности и на цѣлото общество той противопоставя лозунга — природа и свобода. Като свързва личността у окол-ната срѣда, обществото е най-голямата опасностъ за нейната сила, убѣждение и щастие. Културата прави човѣка фалшивъ, слабъ, раз-сѣянъ; тя го отдалечава отъ самия него. Въ нея нѣма почва за силии усѣщания и силна воля. Всичко се регулира само съ това „какво ще кажатъ другитѣ“. Такова положение не може да възпита енергично дѣйствуване и мъжествени характери. Не по-добъръ е и съ личното щастие. Да бъдешъ щастливъ, значи по-малко да стра-дашъ. Толкова по-голямо е страданието, колкото повече желанията прѣвишаватъ силитѣ. А културата именно създава все повече и по-вече желание, а убива силитѣ. Тѣй се създава фалшивъ, несамос-тоенъ и мизеренъ животъ, трови се чистата природа и чистата чо-вѣщина. Оттукъ и зовътъ на Русо къмъ по-простъ, невиненъ и чистъ, но същевременно по-силенъ и щастливъ животъ. Само въ прѣгръдкитѣ на чистата природа вижда той гаранцията за най-щастливъ животъ, за пълна свобода, само тукъ човѣкъ се усѣща като човѣкъ. Природното въ човѣка той вижда въ неизмѣнчивото трайното, продуктъ отъ законитѣ на неговата личностъ въ противо-положностъ на всичко промѣняващо се отъ външнитѣ условия. Природниятъ човѣкъ, образецътъ на свършенъ и щастливъ човѣкъ споредъ него не е оня дивакъ, когото ние познаваме отъ прѣдисто-рията, а човѣкътъ, който въ своето развитие се ръководи отъ не-измѣнителнитѣ и вѣчни закони на своята същностъ. Външната природа придобива романтично освѣтление. Тя е онова основно положение на живота, което остава слѣдъ унищожението на всичко развалено отъ културата. Той дири въ природата по-малко наслада и освѣже-ние, отколкото освобождение отъ човѣшката тѣснота и по-чиста срѣда. Силното, истинното и безкрайното въ природата го привлича. Срѣдъ оная задушна, кална и дѣлнична атмосфера, която е душала градския животъ, Русо обръща погледа си къмъ високитѣ планини, дѣто „мислитѣ придобиватъ извѣстна издигнатостъ и величественостъ, отговорящи на заобиколяващитѣ ни прѣдмети; дѣто, колкото повече човѣкъ се приближава до ефирнитѣ региони, толкова повече духътъ придобива отъ тѣхната непожтната чистота“. Колко мило това напомня свърѣмения стремежъ къмъ уединение, къмъ тихъ собственъ животъ въ дилитѣ на „дѣвствената природа“, далечъ

отъ шумнитѣ градове, които по думитѣ на Русо, сж пропасть за човѣшкия родъ. Видно е отъ тукъ, че туй, което иска тоя смѣлъ мислителъ, не е просто повръщане къмъ прѣвобитното състояние, а дълбоко прѣобразуване на живота въ смисълъ на по-голѣма свобода, самостоятелностъ и съвършенство на личността, а отъ тукъ — създаване на едно ново общество, съградено върху принципитѣ на истинската природа и свобода. Навсѣкждѣ се долавя все сжщия зовъ къмъ създаване на по-силенъ и по-щастливъ човѣкъ, който да не зависи отъ другитѣ хора и нѣща, който да е истински свободенъ; който само това да иска, което може; само това да върши, което му се харесва; който може въ всѣко врѣме да поставя всичкитѣ си сили въ дѣйствиe. Животъ, животъ пълненъ и интензивенъ иска той, а не вегитиране. „Страдай, мри или се цѣри, но живѣй до последния си часъ“. „Жестоко е да умрешъ на шестдесетъ години, прѣди да си започналъ да живѣешъ“. „Не властѣта е най-голѣмото благо, а свободата: „Всѣки трѣбва да бжде самъ зидаръ на собственото си щастие. Човѣкътъ самъ по себе си е най-голѣмата цѣнность, независимо какво значение има, къмъ кое съсловие принадлежи и какво обществено положение заема. Истинскиятъ човѣкъ ще се чувствува прѣди всичко като човѣкъ, а слѣдъ това като членъ на извѣстно съсловие. За образуването на такива човѣци се явява необходимо и едно ново възпитание, възпитание, което не трѣбва да образува индивидуума по даденъ моделъ, за цѣли лежащи вънъ отъ него, което не ще има за цѣлъ да прѣдава на гредущето поколѣние старата култура, а ще създаде елементи за съзидане на нова. Чудно ли е, че проповѣдникътъ на „евангелието на природата“ се явява съ всичката си буйностъ и убѣдителностъ сжщо проповѣдникъ и на едно ново възпитание; чудно ли е, че тоя революционеръ, който иска издѣно да срине съврѣменната му култура съ всичкитѣ ѣ гнилости, съ всичката сила на своята мисль и разпаленостъ на фантазията руши съ трѣсъкъ основитѣ на тогавашното възпитание и издига високо скрижалитѣ на едно ново такова. Но колко много отъ оная, правдива критика, която той прави на школата прѣди двѣстѣ години, би могло да се приложи и къмъ съврѣменното ни училище. „Подчиненъ на единъ свѣтъ всѣкога поучаващъ, казва Русо за тогавашния възпитаникъ, той не прави нищо друго, освѣнъ това, което му казватъ. Той не смѣе да яде, кога е гладенъ, нито да се смѣе, кога е радостенъ, нито да плаче, кога е печаленъ, нито да си показва едната ржка намѣсто другата, нито пъкъ да помръдне ногата си, освѣнъ кога му прѣдпишатъ. Скоро той не ще смѣе и да диша, освѣнъ по вашитѣ правила. Какъ искате той да мисли, когато вие всѣкога мислите за него? Сигуренъ, че вие прѣдвижвате всичко за него, каква нужда има той да прѣдвижда? Като гледа, че вие се натоварвате съ неговото запазване, съ неговото благосъстояние, той се чувствува освободенъ отъ тая грижа; неговиятъ разумъ си почива върху вашия. Всичко, което не му забранявате, той го извършва безъ разсжждение, като знае добръ, че въ това нѣма никакъвъ рискъ. Каква нужда има той

да прѣдвижда, дали ще има дъждъ? Той знае, че вие гледате на небето зарадъ него. Каква нужда има той да регулира своитѣ разходки? Той е сигуренъ, че вие нѣма да го оставите да закѣснѣе за обѣдъ. Когато не му забранявате да яде, той яде, когато му забранявате — той не яде. Той не слуша подканитѣ на своя стомахъ, а на вашия. Вие хубаво сте умekoшавили неговото тѣло чрѣзъ бездѣйствиe, вие тѣй сжщо сте направили негова разумъ по-малко жилавъ. Вие правите всичко, за да убиете разсѣдка въ неговия умъ, като го правите да го употребява, колкото е възможно по-малко въ нѣща, които му се струватъ безполезни. Като не вижда никога, за какво му е нуженъ разума, той най-послѣ се убѣждава, че послѣдниятъ не му е нуженъ за нищо“.

На тая кукла човѣкъ той противопоставя свободната и самостоятелна личностъ. Творецъ, който самъ ще постави своитѣ цѣли на живота, самъ ще избира пѣтица за реализирането имъ, самъ ще слѣдва тия пѣтица. Въ цѣлата му възпитателна система дълбоко е легналъ принципътъ на безграничната самодѣйностъ. Цѣлата му педагогия е волунтеристична. На господството на разума той противопоставя силата на чувството и волята. Продуктивна дѣйностъ — ето най-висшето призвание на човѣка.

Русо е първия, който поставя като центъръ на цѣлата педагогическа дѣйностъ дѣтето, той е първия, който съ безподобенъ жаръ и вѣра въ правотата на своята мисль провъзгласи „вѣкътъ на дѣтето“, за който пледиратъ мнозина съврѣмenni модернистипедагози. Съ право бѣлѣжи Компейре: „Тридесетъ години прѣди френската революция да обнародва „декларацията на правата на човѣка и на гражданина“, Русо оповѣсти „декларацията на правата на дѣтето“, на неговитѣ права за свободно възпитание. „Емилъ“ е билъ освободителната харта на дѣтството“. „Не е право, казва Русо, да говоримъ на дѣцата постоянно за тѣхнитѣ длѣжности, а никога — за тѣхнитѣ права“. „Хора, бждете човѣколюбиви... Бждете човѣколюбиви за всичкитѣ състояния, за всичкитѣ възрасти... Обичайте дѣтинството; бждете внимателни къмъ игритѣ, забавленията, къмъ милитѣ му инстинкти... Защо отивате да отнемате на тия малки невинни създания възможността да се ползватъ отъ златното врѣме, което бѣга отъ тѣхъ тѣй бързо и безвъзвратно“. „Дѣтето има своето мѣсто въ строя на човѣшкия животъ; въ лицето на възрастния човѣкъ трѣбва да гледаме човѣкъ, а въ дѣтето — дѣте“. „Дѣтето не бива да бжде ни животно, ни човѣкъ, а дѣте“. „Оставете да дозрѣе дѣтинството у дѣцата“. Не е чудно, слѣдователно, че той е билъ единъ отъ първитѣ, който високо е цѣнилъ познаването на дѣтската душа за възпитанието. Споредъ него това даже трѣбва да е първата прѣдпоставка на всѣко успѣшно възпитание. И въ това отношение той е твърдѣ близкъ до настоящето, което се характеризира съ грамадна работа въ тая областъ.

Дълго врѣме при опрѣдѣляне цѣльта на възпитанието педагожитѣ сж имали прѣдъ видъ само бждащия възрастень човѣкъ, дѣтинството е било принасяно въ жертва на бждащето. Монтенъ пръвъ

се опита да измѣни центъра на тежестта. Но Русо е, който съ поразителната убѣдителност на своята мисль и слово посочил голѣмата гибелност на това положение. Въ дѣтето трѣбва да разбираме и уважаваме самото дѣте. Дѣтето сѣщо има свое настояще, което има право да проживѣе и изживѣе. Природата изисква дѣцата да бждатъ дѣца, прѣди да станатъ възрастни хора. Ако ли пъкъ намислимъ да нарушимъ тоя редъ, то ще произведемъ скороузрѣли плодове, които не ще закѣснѣятъ да се развалятъ. У насъ ще има млади доктори и стари дѣца. Дѣцата си иматъ свой начинъ на мислене и чувствуване. Нищо не може да бжде по-безразсѣдно, отколкото желанието да замѣнимъ тоя начинъ съ нашия. Цѣльта на възпитанието трѣбва да се извлѣче изъ самото дѣте. Не трѣбва да се отива противъ дѣтската природа. Ние нѣмаме право да искаме отъ дѣтето нищо друго, освѣнъ това, което самата природа е вложила въ него. Не да измѣнява и изкѣлчва човѣшката природа е задачата на възпитанието, а да подпомогне нейното отиване напредъ. Човѣкъ се ражда по природа добъръ. Възпитанието трѣбва да остави дѣтето свободно да развие своята природа. То ще намѣри само своята цѣль на възпитание при всѣка степенъ на своето развитие. Задачата на възпитателя е, като има всичко това прѣдъ видъ, да опрѣдѣли само въ най-общи чѣрти цѣльта на възпитанието.

Чрѣзъ възпитанието той иска прѣди всичко да създаде хора на интензивенъ животъ, на продуктивна дѣйность. „Да живѣе е занятието, на което азъ ще искамъ да го науча. Като излѣзе отъ моитѣ рѣцѣ, той нито сѣдия, нито войникъ, той ще стане човѣкъ — всичко това, което трѣбва да бжде единъ човѣкъ“. „Човѣкъ не е създаденъ да резонира, а да дѣйствува“. Напълно развити волеви личности — ето неговиятъ идеалъ. Не тъпкане главитѣ съ знание, а прѣди всичко развитие силата на духа. „Между заблѣжителнитѣ хора, които имена сж записани въ храма на славата, едни сж се линавали отъ мъдрость, други отъ умѣреность, едни сж били жестоки, несправедливи, неразумни, — всички сж имали слабости, но никой между тѣхъ не е билъ слабъ. Съ една дума, всички други добродѣтели могатъ да липсватъ на великия човѣкъ, но безъ сила на духа не би могло да има никога герои“. Той иска прѣди всичко и здрави и закалени физически индивидууми. „Оня, който се натоварва съ болнавъ и слабъ ученикъ, размѣня службата си на възпитателъ съ тая на милосердна сестра. Азъ не зная да уча, какъ да живѣе оня, който мисли само да не умре“. Единичкото срѣдство за това Русо дири пакъ въ свободното развитие на дѣтето. „Природата има срѣдства, за да укрѣпва тѣлото и за да го накара да расте, на което ние не трѣбва да прѣчимъ“.

Русо е цѣненъ за настоящето и въ това отношение, че се застъпва за индивидуализиране на възпитателната цѣль. Освѣнъ съ общитѣ качества на човѣкъ, всѣки индивидуумъ иде на свѣта съ извѣстна индивидуалность. Цѣльта на възпитанието трѣбва да бжде не да убива или изравнява, а да се съобрази съ тѣхъ и подпомогне развитието имъ.

И въ областъта на умственото образование Русо иска сжщия принципъ на безогледна активностъ отъ страна на възпитаницитѣ. И тукъ именно той пакъ се явява като незамѣнимъ вдѣхновителъ на настоящето. Както дивакътъ е принуденъ да разсѣждава при всѣка стѣпка въ своя животъ и не прави нито едно движение, нито една постѣпка безъ прѣдварително да се съобрази съ послѣдичитѣ отъ това, сжщо тѣй и ученикътъ самъ трѣбва да изнамѣрва онова, което ще учи, самъ да открива пѣтищата, които ще слѣдва. „Знайте добръ, че рѣдко принадлежи вамъ да му прѣдставите, какво трѣбва да учи. Напротивъ, той самъ трѣбва да го пожелае, самъ да го търси, а вие само трѣбва да възбудите желанието му и му доставите срѣдства, за да го задоволи. И тукъ той отива до крайностъ, въ каквато изпадатъ и нашитѣ педагози-романтици. На друго мѣсто, обаче, бърза да прибави: „Разбира се, че е нужно до извѣстна степенъ да се ръководи, но твърдѣ малко, по незабѣлѣзанъ начинъ. Ако то грѣши, оставете го на миръ, не изправяйте грѣшкитѣ му; мълчаливо очаквайте, докато то бже въ състояние само да ги забѣлѣжи и поправи, или, най-много, при удобенъ случай вие по нѣкакъвъ начинъ го упжтете да ги забѣлѣжи“. За него не е важно количеството на придобититѣ знания, а развитието на душевнитѣ сили. „Работата не е да се създаде отъ възпитаника ученъ човѣкъ, но да се развие въ него любовъ къмъ знанията и да му се даде методъ за учене, когато тази любовъ се развие хубаво. Въ това, безъ съмнѣние, се заключава основниятъ принципъ на всѣко добро възпитание“. Не въ това ли схващатъ *Kerschensteiner*, *Gauding* и др. сжщността и на трудовата школа днесъ? „Не е важно, казва той на друго мѣсто, да се покаже на ученика истината, а да му покажешъ, какъ трѣбва да постѣпи, за да я открие“.

Само това, къмъ което дѣтето устѣща влѣчение, само това трѣбва да учи. Никога не трѣбва да се отива противъ желанието на ученика. Искаме ли да го запознаемъ съ нѣщо, къмъ което въ момента не проявява интересъ, трѣбва прѣди всичко да се направи нужното, за да стане то прѣдметъ на неговото желание. Винаги трѣбва отъ вътрѣшна подбуда да се стреми ученика къмъ извѣстни знания, а не да му се натрапватъ отвънъ. „Съ какво биха могли да се забавляватъ дѣцата, което не бихъ могълъ да направя прѣдметъ на тѣхното обучение“. „Мнозина се трудятъ да намѣрятъ най-добрата метода по четене; измислятъ писалища, картички; стаята на дѣтето обрѣщатъ въ печатарска работилница. Локъ иска да учимъ дѣтето да чете съ помощта на зларове, кажете, не е ли щастлива измислица? Просто за съжаление е. По-вѣрно срѣдство, отколкото всички други, които винаги забравятъ, е желанието да се учи. Внушете на дѣтето това желание, а слѣдъ това оставете на мира всичкитѣ ваши писалища и зларове. Нищо не трѣбва да се дава наготово. Възпитаникътъ самъ, чрѣзъ собствени усилия трѣбва наново да открива всичко. „Познанията, които човѣкъ придобива самъ, сж много по-ясни и много по-сигурни, отколкото тѣзи, които придобива чрѣзъ научване отъ другитѣ. Освѣнъ дѣто съ това него-

виятъ умъ не се привиква робски да се подчинява на авторитети, но става по-способенъ да изнамира отношенията, да свързва идеитъ“.

Не книжно, а конкретно и живо обучение иска Русо. „Азъ не обичамъ голословнитъ объяснения, се провиква той; младитъ хора сж невнимателни къмъ тѣхъ и ги забравятъ. Факти! Факти! Трѣбва често да повтарятъ, че ние прѣдаваме твърдѣ голѣма сила на думитъ; нашето бѣбриво възпитание е способно само бѣбрици да създава“. „При изучаването на каквото и да било, означенията почти нищо не значатъ, ако не се съпровождатъ съ идеитъ на тѣзи нѣща, които тѣ изобразяватъ. А между това на дѣтето всѣкога показватъ означенията, безъ да бждатъ никога въ състояние да му помогнатъ да разбере ни едно отъ нѣщата, изобразявани съ тия означения. Като мислятъ да го запознаятъ съ описанието на земята, запознаватъ го само съ картинитъ: обучаватъ го да назовава градове, страни, рѣки, чието съществуване нѣйдѣ другадѣ, освѣнъ на книгата, дѣто му ги показватъ, не може да си обясни... Поради друга още по-смѣшна погрѣшка заставятъ дѣцата да изучатъ история, като си въобразяватъ, че тя е достъпна за разбиране, защото прѣдстави отъ себе си сборъ отъ факти. Да не си въобразяватъ, че отношенията, опрѣдѣлящи историческитъ факти, тѣй лесно се схващатъ, че понятието за тѣхъ безъ друго се образува въ ума на дѣцата... . . . Лесно е да туришъ въ устата на дѣцата имена на крале, императори, войни, революции, закони, но кога дойде врѣме да се прѣдаде на тия думи ясенъ смисълъ, всички объяснения се указватъ по-глунави отъ градинаря Робертъ“. Той сжщо признава, че дѣтскитъ възприятия трѣбва да се прѣработятъ въ понятие, „но не трѣбва да се правятъ скокове съ помощта на първитъ трѣбва да прѣминемъ къмъ вторитъ. Нека при първата работа на ума чувствата му бждатъ ръководители. Не трѣбва друга книга, освѣнъ вселената; не трѣбватъ и други уроци, освѣнъ фактитъ“. „Ето защо той се застѣпа енергично за развитието на всички сѣтива. „Понеже всичко, що прониква въ човѣшкия разумъ, прониква само чрѣзъ чувствата, то първиятъ човѣшки разумъ е чувствителенъ разумъ; той служи за основа на умствения. Първитъ наши учители по философия сж нашитъ крака, рѣцѣ, очи. Да се замѣни всичко това съ книги, не значи да ни научатъ да разсѣждаваме, а значи да ни учатъ да се ползуваме съ чуждъ разумъ; това още значи да ни научатъ да вѣрваме на мнозина и никога нищо да не знаемъ... Да се упражнимъ въ каквото и да е искусство, трѣбва прѣди всичко да си доставимъ инструменти... За да се научимъ да мислимъ, трѣбва да упражняваме нашитъ чувства, които сж инструментитъ на нашия умъ... Давайте вие наука, азъ пъкъ ще се занимавамъ съ инструментитъ, които сж необходими за нейното придобиване“. „Да упражняваме чувствата, значи не само да се ползуваме отъ тѣхъ, но да се научимъ, тѣй да се каже, да чувствуваме“. „Упражнявайте всички чувства, казва той; всѣко отъ тѣхъ използвайте, колкото се може повече, слѣдъ това провѣрвайте съ едно чувство впечатлението отъ друго. Измѣрвайте, прѣсмѣтайте, прѣтегляйте, сравнявайте...“ Без-

спорно е голѣмото значение, което съвърѣмнатата педагогия отдава на всестранното възпитание на сѣтивата. Но Русо и въ друго отношение е близък до насъ. Той е първия, който е изтъкнал голѣмото значение на двигателнитѣ усѣщания въ процеса на обучението. Той е също единъ отъ първитѣ, който е оцѣнил голѣмото възпитателно значение на рѣчния трудъ, като прѣдметъ и принципъ въ възпитанието, като неговитѣ общо нахвърлени идеи по-късно майсторски е разработилъ Фребелъ.

Русо и въ това отношение е важенъ за насъ, че той отхвърля всѣкакво разпрѣдѣление и нареждане на материала — нѣщо, което искатъ нѣкои съвърѣмненни педагогически реформатори, и то поне за основното училище. Дѣтето самѣ да си избира и нарежда материала. Дѣтскиятъ интересъ е, който ще опрѣдѣли, кога и въ какъвъ редъ дѣтето ще усвои извѣстни знания. Дѣтето, напримѣръ, прояви интересъ къмъ извѣстенъ прѣдметъ или явление. Самодѣйното му запознаване съ него ще го подбуди къмъ изучаването на втори, трети и т. н. свързани съ първитѣ. Накрай трѣбва да отбѣлѣжимъ, че и въ нравственото възпитание, като не се обръща внимание на случайното, детайлно и парадоксално въ нѣкои отношения, Русо се явява носителъ на принципи, които намираме легнали въ съчинението на много съвърѣмненни новатори въ тая областъ, като *Fr. Förster, Kerschensteiner, Messmer, Elsner* и др. И туку личниятъ опитъ на пнѣтомеца заема централното мѣсто.

Г. Негенцовъ.

Спастрена милувка

(Дѣтето въ поезията на Пенчо Славейковъ).

Когато Пенчо Славейковъ си отиде за винаги отъ нашата малка земя, тѣсна да побере великата му душа, мнозинството знае ше само неговата чепата патерица, символизираща жестоката, но свята умраза къмъ всичко дребнаво и филистерско, що самодоволно дѣвче мекия порѣзаникъ на своята ограниченостъ прѣдъ вратитѣ на културата. Съ недоумяваща усмивка гледаха доволниците тоя непоколебимъ смѣлчакъ, който съ такава упоритостъ разораваше безпаметството на нашето врѣме. Но той не ги остави на мира и тѣ запаметиха прѣди всичко ненавистника и пакостника, който тъй много е тласкалъ и пѣналъ стѣпките на другитѣ и отмѣталъ е шапките имъ, за да лѣсне лисѣта по тѣхнитѣ глави.

Заклучена врата за широкото мнозинство оставаше душата на Славейкова, — нѣжната и любяща душа, която въ мълчанието на блѣна, красотата и страданието изпѣ най-тихитѣ и най-дълбоки пѣсни на нашата нова поезия. Колцина прозрѣха величието на неговия духъ? — Той знаеше: величието говори непроумѣно и умира

забравено. Колцина оцѣниха богатствата на неговата съкровищница, колцина почувствуваха спастрената обичь само за чистото, свѣтлото и доброто? Той си остана самотенъ пжтникъ въ нощта и ония, които си лѣгати рано, не чуха самотната му пѣсень . . .

Незабѣлъзана бѣ и скжпата милувка, която поетѣтъ пазѣше само за кристалната дѣтска душа, незнаеща още злото, прѣструпката и лѣжата. Врагъ на чувственитѣ излияния, фразата и позата въ живота, Славейковъ не ги търпи и въ своята поезия. Тамъ, гдѣто у другитѣ е изобилие отъ думи и сантименталностъ, у Славейковъ е само намекъ, едва уловима загатка. Една думица само, единъ жестъ и вие чувствувате, какъ се разтваря прѣдъ васъ като по чудо цѣлъ миръ отъ мисли и чувства на богата и дълбока душа. Тѣкмо тѣй е загатналъ поетѣтъ и за дѣтето въ своята поезия. Малко е казано, но колкото е, стига, за да блѣсне оная трогателна близость между душата на неразбрания самотникъ и чистата, още нищо неразбираща душа на младенеча.

Въ „Коледари“ — тая дивна пѣсень на българския сѣмеенъ битъ — срѣщаме за пръвъ пжтъ въ Славейковата поезия образа на дѣтето, такъвъ, какъвто живѣе въ съзнанието на самия българинъ. Любовь и радостъ носи дѣтето и за най-многочудното българско сѣмейство. Българинътъ не знае по-висша смисълъ на своя животъ отъ тоя да продължи рода. Живѣлъ отъ паметивѣка съ плодородието на майката земя, свикналъ да се радва на всѣки плодъ и кълнъ, той съ истинско празненство посрѣща всѣко ново сжщество въ своето сѣмейство, което като ясната зорница съ жизнерада младостъ говори за новия день на трудъ и грижи, въ който нови сили домъ ще повдигнатъ, родъ ще прославятъ.

Ето какъ поетѣтъ е символизиралъ пжтя, по който тече живота на българина :

Домакинъ за домъ радѣй
Домакия дома шета, —
Тѣй полека-лека крета
Домъ, доклѣ захубавѣй.

Домъ доклѣ захубавѣй,
Току вижъ угасне младостъ . . .
Но пжкъ идва друга радостъ,
Друго слънце домъ огрѣй.

Друго слънце домъ огрѣй —
Въртокжщна млада булка . . .
А вѣвъ кжта, въ златна люлка
Златно внуче се засмѣй!

Надъ златната люлка въ полунощи нарѣчница прѣдрича сждбата на новата рожба :

Ясно чедо, първородно,
На честитъ си день родено,
За дни още по-честити —
Съ тебе майка да се кити,
Като съ перо позлатено.

Въ трудъ и грижи, въ заборави
Татку си надежда ясна . . .
Да расте и да порастне —
Домъ подигне, родъ прослави.

Дѣтето е едничката утѣха на първеския майка, оставена въ кѣши отъ младъ гурбетчия. Съ него тя сподѣля тѣгата си по обиченъ стопанинъ :

А невѣста въ рѣцѣ взела
Мжжка рожба, първо чедо,
Никомъ е чело привѣла
Сълзи рони до два реда.

Съ своята рожба майката сподѣля и потайна радостъ, че вечъ си иде нейниятъ войно, който въ чужбина е ходилъ огриженъ за първо чедо и вѣрно либе :

Грижна невѣста въ скръбъ разтушена,
Съ сълзи на очи, въ уста цѣлува
Галена рожба първородена.

Радостна сълза въ пороя на скръбнитѣ е рожбата на първа любовъ за младата вдовица. Обичѣта къмъ дѣтето, въ което продължава да живѣе бащата, дава сила и мощъ да се надживѣятъ и най-тежкитѣ скръби и неволи. Това най-добъръ е загатнато въ финала на „Ралица“ :

Живѣи сиротно съ своето сираче
Животъ неволенъ тя сега. Радѣи
По чужди кѣши, бѣхти се весдень,
И прѣзнощъ я надъ хурката заваря.
Но въ ваклитѣ очи на своята рожба
Когато се тя вгледа и познай
Въ тѣхъ Ива — до сърдце си го притисне,
И пакъ оная хубава усмивка
На устнитѣ ѝ цѣфва, отъ живота
Ненадломена — съ несломено сърдце.

Особно мили и бликащи съ родна правда сѣ картинкитѣ въ „Коледари“, прѣдставлящи бабата надъ пробудилото се внуче и стария стопанинъ, милващъ малкия аждерко. Отъ дѣтска наивностъ и старчески мечти е изплетена приспивната пѣсень за милото внуче. Дивна художествена простота и дълбоко възживяване въ народната душа поетѣтъ е вложилъ въ другата сценка :

Ужъ въ изненада самъ, станиника
На коледари соннато свика,

И при невеста грижна пристѣпи,
Дигнала въ рѣцѣ първенакъ скѣпи.

Съ прѣстъ го по гушка мило погали :
Иска ли пѣсень, гидия мали ?

Татко и майци попано чедо !
Хай, та и нему двойна зарела

Съ отбрана пѣсень честь ще възхвали!
Иска ли пѣсень, аждерко мали?"

Повторъ погали рожбата дивна
И къмъ пѣвачи съсъ глава кивна.

Колкото и да сж малко тия дивни картинки въ цѣлата поезия на Славейкова, се пакъ тѣ сж достатѣчни, да бждатъ спонче пжтеводни лжчи за ония, които ще дойдатъ слѣдъ него и ще вървятъ по неговия пжтъ. Колко много има да жалятъ цѣнители на родната ни поезия, че сж останали недопѣти едни отъ най-хубавитѣ и мили пѣсни на поета, за които той тѣй красиво е загатналъ въ една отъ своитѣ автобиографни бѣлѣжки: „Най-хубавата група пѣсни въ „Отъ сутринъ до вечеръ“ е „Въ шкoлото“, въ която се движатъ, тулятъ и блѣсчатъ кждравитѣ, палави образи и профилчета на цѣла тумба дечурлига, въ погледитѣ и усмивкитѣ на които личатъ контуритѣ на неопрѣдѣлено, но крайно любопитно бждаще. Тѣ приличатъ, тия дѣца, на кжпини, край които който и да мине, инстинктивно ще си ги въобрази зрѣли и небцето му ще погѣделичка прѣдвкусата на зрѣлитѣ, които знае“.

„Недовършениятъ пейзажъ“ най-добрѣ символизира направеното отъ Славейкова за интерпретиране на дѣтето, като мoгивъ въ нашата поезия. Нахвърлена е пропуканата скала и дивата хвойна, схванати сж контуритѣ на палавитѣ еренца и отбѣлѣзанъ е силуета на козарчето, бозна дѣ изшукнало за мигъ — дадена е една талантива скица съ моливъ, която бждащиятъ живописецъ въ българската поезия грижливо трѣбва да изпълни съ нова душа и жива плътъ.

Славейковъ и дѣтето — колко много прѣкрасно и трогателно има въ тая група. Калени въ борба и свѣтовна несгода очи, ту блѣскащи съ свѣткавицата на сарказма и отрицанието, ту милващи съ жгата на настѣпваща вечеръ, — и очи, току-що разтворени въ жизнето утро, жадни на всичко да се чудятъ, готови всичко да повърватъ. Поетътъ ласкаво и любовно хваща за ржка своя любимецъ, прогрѣлъ въ неговата свѣтла като пролѣтно слънце душа, и срѣдъ безумствата на земната тревога излага пророческитѣ думи, които ще великиятъ Назарянинъ бѣ казалъ прѣдъ майкитѣ на дѣцата и зито вѣкове слѣдъ това яснополянскитѣ апостолъ на истината и ъброто възгласи прѣдъ културния свѣтъ: „Бждете като дѣцата!“

Дѣтето — това е единствения истински бисеръ срѣдъ пѣсѣка и ята на нашия животъ; само въ душата на дѣтето е въплотено чко свѣтло, чисто и красиво, за което само трѣбва да има отво- и очитѣ си истинскитѣ човѣкъ. Художествения изразъ на тая поцѣнна философия Славейковъ е далъ въ „Моето внуче“. Въ малка пѣсень е побрана цѣлата душа на поета. Въ нея се прѣатъ въ странна хармония духътъ на отрицанието съ ведрата уса на купнежа по онова, което е още ранни зори:

Азъ имамъ внуче, дивно мило дѣте,
И то веднажъ, прѣмѣтнало ржиѣте
Около мойта ния, ме запита:
„Да бѣше живъ Христосъ и като скита
Тукъ на земята, вуйко, ако мине
Но нашенско,—къдѣ ще се отбие
Да си почине?“

Мое свидно дѣте,
Христосъ е живъ. И често него лѣтъ
Сж виждали по нашенско да ходи,
Когато зрѣятъ ниви хлѣбороди,
И съ тиха ги усмивка благославя.
Но той не се отбива, не остава
Тукъ никждѣ, ни въ града, нито на село.
Той отминава, свѣтъ скърбящо чело
Въ мълчание. Напрѣдъ е тукъ студено
И непривѣтно. Нѣма уморено
Сърдце подслона во сърдца корави.
Какво Христосъ по нашенско ще прави
Отъ дѣто сж на земната тревога
Безумствата пропждали и Бога?!
По нашенско небесата ниски,
И нашитѣ чувства сж само огризки
Отъ хлѣбъ замѣсенъ съ квасътъ отрова...
Христосъ минава тазъ земя сурова, —
За другадѣ отива той съ усмивка,
Безъ да завърне тука на почивка.
Дъчица само, дѣто поминува,
Ако съзре, той тихо ги цѣлува --
Тъхъ—праведнитѣ въ тая земя грѣшна...
-- Той до сега не те ли нѣйдѣ срѣщна?

Както тържествената наздравица поетътъ спастря за оня гордъ ступанинъ на живота, чиято воля ще свлада нашитѣ дни, така и своята най-скъпа милувка е спастрялъ за златнитѣ косички на оная малка принцеса, прѣзъ чийто модри очички го гледатъ очитѣ на всички нейни сестрици и братчета на земята.

Училищна практика.

Т. Дочевъ.

Нашата община.

(Изъ практиката ми по родинознание въ III-то отдѣление.)

I часъ: сѣмейство и община.

Въ свободна бесѣда съ ученицитѣ върху конкретнитѣ наши условия доаждваме до уяснение на близкитѣ понятия: сѣмейство и община. Ще гледамъ да прѣдамъ само сжщественитѣ части на тази ни бесѣда.

Дѣца, като изкараме третия часъ, кждѣ ще отидете?

— Ще си отидемъ у дома, въ нашата кжща, при нашитѣ родители, братя и сестри.

Всѣки отъ насъ, значи, кждѣ се прибира обѣдъ и вечеръ?

— У дома си, въ тѣхната кжща, въ тѣхното сѣмейство.

Какво си има всѣки отъ насъ?

— Всѣки отъ насъ си има сѣмейство.

Колко души сте въ вашето сѣмейство?

— Ние сме петъ души у дома: тате, мама, кака, братчето ми и азъ. Ние, сме осемъ души въ нашето сѣмейство: баба, тате, мама, леля, азъ и двѣтѣ ми сестричета. Ние сме пѣкъ шестъ души...

Всички хора иматъ ли сѣмейство?

— Не; сирацитѣ сж безъ сѣмейство.

Кой се грижи за тѣхъ?

— Прибиратъ ги чужди хора, прибиратъ ги въ монастири и сиропиталища.

Тогава и тѣ съвсѣмъ безъ сѣмейство ли сж?

— Не; сиропиталището, монастирътъ или чуждото сѣмейство, дѣто сирацитѣ сж прибрани, става тѣхно сѣмейство.

Но какъ живѣятъ сирацитѣ въ новото си сѣмейство?

— Не като назн, защото тѣхъ не отглеждатъ вече баща имъ и майка имъ, ами чужди хора.

Всѣки отъ насъ какъвъ е въ сѣмейството си?

— Всѣки отъ насъ е членъ на тѣхното сѣмейство.

Кажн отъ колко члена е вашето сѣмейство! Отъ колко е вашето? Вашето?

По колко члена имаха Ивановото, Драгомировото и Петковото сѣмейство?

— Ивановото 3, Драгомировото 3, а Петковото 4 члена.

Ами по колко имаха Стефановото, Димитровото и Стаевото сѣмейство?

— Стефановото 6, Стаевото 7, Димитровото 8 члена.

Какви сж първитѣ и какви вторитѣ сѣмейства по числото на членоветѣ си?

— Първитѣ сж *малочислени*, вторитѣ — *многочислени*.

Кои сж членоветѣ на вашето сѣмейство?

— Татко, мама, двѣ братчета и двѣ сестри.

Кои сж членоветѣ на вашето сѣмейство? На вашето?

Чие име носи вашето сѣмейство?

— Нашето сѣмейство носи татковото име: сѣмейство на Георги Ивановѣ.

Защо сѣмейството носи името на бащата?

— Защото той е главния членъ въ сѣмейството; той се грижи за цѣлото сѣмейство. Бащата е глава на сѣмейството. Нему помага майката.

Ами ако бащата се е поминалъ, както е у С. Д.? Кой е глава на вашето сѣмейство. С.?

— Мама е глава на нашето сѣмейство сега.

Още какви членове има въ сѣмейството?

— Понѣкога дѣдо и баба, понѣкога само дѣдо, или баба, или другъ нѣкой близъкъ роднина, синове и дѣщери. Като порастнатъ синоветѣ и дѣщеритѣ, оженватъ се и си образуватъ ново сѣмейство. Тогава си купуватъ нова кѣща, или пѣкъ се отдѣлятъ да живѣятъ въ нѣкои стаи на старата кѣща.

Разкажете какъ е у васъ. Кой има жененъ братъ или женена сестра? Кждѣ живѣятъ тѣ?...

Какъ се прѣхранва вашето сѣмейство?

— Тати е адвокатъ. Защищава хората и тѣ му плащатъ, та се прѣхранваме. Тати е обуцаръ. ...

Значи, какъ се прѣхранватъ сѣмействата?

— Сѣмействата се прѣхранватъ отъ труда на бащата, майката, възрастнитѣ братя и сестри и отъ приходитѣ на имотитѣ си. Какви нужди иматъ членоветѣ на всѣко сѣмейство?

— Да се нахранятъ, да се облекатъ и да се изучатъ.

Значи, всѣко сѣмейство какво си има?

— Всѣко сѣмейство има нужди, за които прави разходи; има си и приходи отъ имотитѣ и работата.

Какво има до вашата кѣща?

— До нашата кѣща има наоколо много други кѣщи. Въ тѣхъ живѣятъ сѣмства. Тѣзи сѣмства иматъ членове, които сж наши съсѣди. Всички околни сѣмства образуватъ една махала, която се казва Въ нашия градъ има всичко четири махали съ много сѣмства.

Дали цѣлиятъ ни градъ не съставя едно сѣмейство?

— Да, нашиятъ градъ съставя едно голѣмо сѣмейство.

Кои сж членоветѣ на това голѣмо сѣмейство?

— Неговитѣ членове сж нашитѣ отдѣлни сѣмства.

Какъ се нарича това общо, голѣмо сѣмейство, което е съставено отъ всички сѣмства въ града ни?

— Това голѣмо сѣмейство се нарича *община*. Всѣко малко сѣмейство е членъ на общината.

Какъ е името на нашата община?

— Казанлъшка община.

Какви сме ние на нашата община?

— Ние сме членове и на нашата община. Ние сме нейни общинари.

Кажете, защо нарекохме общината голъмо сѣмейство?

— Защото и тя се състои отъ много членове, които живѣятъ наедно, въ едно селище.

Има ли си имоти нашата община, както си иматъ имоти отдѣлнитѣ ни сѣмейства?

— Да, нашата община си има свои имоти, които сж на нейнитѣ членове — тѣ сж въ общинското ни землище.

Край насъ дали нѣма други общини, освѣнъ нашата?

— Освѣнъ нашата община има много още други общини. Сѣмействата въ всѣко село и въ всѣки градъ образуватъ по една община.

Значи, какви и какви общини има край нашата?

— Край нашата община има много селски и нѣколко градски общини. Напр. Шипченската, Крънската, Енинската селска община; Габровската, Ст. Загорската, Пловдивската градска община.

Нашата община се нарича Казанлъшка градска община.

Общо схващане. Всѣки отъ насъ си има сѣмейство. Сѣмейството се образува отъ бащата, майката и дѣцата. Понѣкога въ него влизатъ дѣдото, бабата, нѣкой близъкъ роднина или нѣкое сираче — хранениче. Бащата е глава на сѣмейството; той заедно съ майката, се грижи най-много за прѣхраната и здравето на сѣмейството. Всѣко сѣмейство си има приходи и разходи. Много сѣмейства, които живѣятъ наедно и си помагатъ едни други, — образуватъ община. Има селски и градски общини. Нашата община се нарича Казанлъшка градска община.

Рекапитулация и извеждане планъ на урока:

1. Нашето сѣмейство.
2. Членове и глава на сѣмейството.
3. Прѣхрана на сѣмейството.
4. Нашата община.
5. Други общини.

Упражнение въ свободно разказване: Разкажи за вашето сѣмейство! Разкажи за чичовото си, делиното си, съсѣдното си сѣмейство! Разкажи за нашата община! и пр.

Съчинения на сжитиѣ теми: Нашето сѣмейство. У чичови. На село у лѣдини и пр.

II-ри часъ: Посѣщение и наблюдение нашето общинско управление.

Въ другия часъ по родинознание сме прѣдъ нашето общинско управленіе. Спираме се прѣдъ пѣтната му врата, защото тука има много нѣща за наблюдение.

Безъ да чакатъ подкана, дѣцата сами почватъ да наблюдаватъ, да запитватъ и да съобщаватъ наблюдаваното. За всѣко наблюдавано нѣщо даватъ и свои коментари.

Прочитатъ най-напрѣдъ голѣмия надписъ надъ вратата: „Казанлъшко градско-общинско управление“.

Виждатъ кулата, дѣто нощемъ стои сигнализтьтъ за пожаръ. Едно дѣте, роднина на общински служащъ, качвало се на тази кула съ чича си, разказва на всички ни, какъ се минавало прѣзъ тавана, прѣзъ тъмно и страшно мѣсто, докато се отиде горѣ на кулата. Отгорѣ се виждалъ много хубаво цѣлиятъ градъ и той можалъ да види училището и тѣхната къща. Горѣ имало малка печка, да топли на дежурния. Имало и звънче да събужда пожарникаритѣ въ случай на пожаръ.

Прѣдъ насъ сж уредитѣ на пожарната команда: ето пожарната машина върху кола, по нея навити двѣ дълги чърва, по които тече водата, когато гасятъ пожаръ. Дѣцата разказватъ набързо, какъ сж гледали пожаръ, какъ сж носили вода, какъ сж помагали да се движи тулумбата и пр. Ето и буретата, съ които носятъ вода да пълнятъ пожарната машина. Ето канджитѣ — дълги прѣти съ куки, съ които събарятъ изгорѣлитѣ и запаленитѣ части на зданието. Ето тамъ близо е конюшната на общинскитѣ коне, съ които каратъ пожарната машина и буретата съ вода, кога се случи пожаръ. Ето въ общинския дворъ се виждатъ и *пожарникаритѣ* — общинскитѣ служащи, които гасятъ пожара. Всичко е готово за бърза помощъ въ случай на пожаръ; — щомъ свирѣ трѣбата, всѣки взема каквото му е опрѣдѣлено и бърза на мѣстото да гаси.

Отъ другата ни страна сж наредени нѣколко коли съ по двѣ колелета и голѣмъ сандѣкъ. Това сж колитѣ за чистене *смѣтът*а изъ града.

Влизаме въ двора на общинското управление. Нѣкои отъ общинскитѣ служащи рѣжатъ дърва за отопление на общинското управление. Други наливатъ газъ отъ газени тенекета въ тенекияни гърнета. Това сж нощнитѣ пазачи, които се грижатъ за фенеритѣ изъ улицитѣ — ще имъ наливатъ газъ и ще имъ причистятъ лампенитѣ шишета.

Влизаме въ зданието. Въ долния етажъ разглеждаме стаята на градския землемѣръ. Тукъ виждаме планове на града ни, на части отъ махалитѣ ни и на нѣкои здания.

Разглеждаме слѣдъ това стаята на старшията на общ. служащи и на пожарникаритѣ. Въ нея забѣлзваме окачена малка черна дъска, на която сж записани имената на разни общински служащи и кой каква работа ще върши. Това е дежурството на служащитѣ.

Качваме се горѣ. Ето стаята на *общинския секретаръ*. Той работи на масата си. Помощникътъ му пише на пишуща машина. Ето стаята на общ. писари. Тѣ сж много, но за всички има работа, всички пишатъ. Ето стаята на *общинския бирникъ*, При него има желѣзна каса, въ която той държи общинскитѣ пари. Има и голѣми, дебели книги край него; въ тѣхъ записватъ имотитѣ на всички казанлъшки общинари и данѣцитѣ, които трѣбва да плащатъ. Намѣрихме въ единъ отъ тѣзи тефтери имотитѣ на бацитѣ на двама ученика. Вѣрно записани. Взехме нуждното позволение и влѣзохме

въ *кметската стая*. Тука заварихме г. г. кмета и двамата му помощници. Всѣки работи на своя маса: кметътъ въ сръдната, а помощниците — отъ двѣтъ му страни. До кмета има телефонъ. Единътъ общ. съвѣтникъ, г. Ваговъ, ни разказва всѣки отъ тѣхъ какви работи върши, за общ. съвѣтъ, за числото на съвѣтниците, кога се събиратъ, кждѣ сѣдатъ, каква работа вършатъ и пр.

III-ти часъ, въ училището: Какъ се управлява общината ни.

Ще си припомнимъ, що видѣхме като ходихме вчера въ нашето общ. управление и ще учимъ, какъ се управлява нашата община.

Разкажете за това, що видѣхме, като ходихме въ нашата община!

Дѣцата разказватъ свободно наблюдаваното, което е изложено въ общи чѣрти по-горѣ.

Въ свободна бесѣда, съ подходящи въпроси ги подтиквамъ да вникнатъ въ наблюдаваното и да разбератъ сами механизма на общинската управа.

Кой се грижи за членоветъ на сѣмейството?

— Бащата и майката.

Какво се грижатъ тѣ?

— За здравето, прѣхраната и учението на членоветъ отъ сѣмейството. Тѣ обработватъ и управляватъ имотитѣ на сѣмейството.

Понеже общината е едно голѣмо сѣмейство, какви нужди има и тя?

— И общината се грижи: а) за здравето на членоветъ си; в) да сж чисти улицитѣ; с) да сж запазени имотитѣ на членоветъ отъ кражба и пр.

Кой се грижи за нуждитѣ на цѣлата община?

— Кметътъ и помощниците му.

Какъвъ е кметътъ за общината?

— Кметътъ е глава на общината, както бащата е глава на сѣмейството.

Кой е поставилъ кмета начело на общината?

— Всички общинари. Тѣ го избиратъ въ общинския изборъ. Освѣтъ него общинаритѣ сж избрали още 2 помощника и 9 съвѣтника — всички 12 души, които образуватъ *нашия общински съвѣтъ*, който помежду си опрѣдѣля, кой да бжде кметъ, и кои да бждатъ помощници.

Какво се грижатъ кметътъ и помощниците за общината ни?

1. Да се пази имота и живота на гражданитѣ отъ пожаръ — назначаватъ пожарникари и нареждатъ пожарна команда.

2. За чистотата на града — назначаватъ метачи, чистачи да измитатъ улицитѣ и изхвърлятъ смѣтътъ, агенти да наблюдаватъ, дали се чисти добръ.

3. За здравето на гражданитѣ — назначаватъ фелдшери, докторъ, уреждатъ градска амбулатория.

4. За реда и тишината изъ града нощемъ — назначаватъ нощни пазачи.

5. За освѣтление на гр да носемъ — купуватъ газъ, фенери, назначаватъ служащи да ги чистятъ, палятъ и гасятъ, когато трѣбва.

6. За водата въ града — поправятъ чешмитъ, назначаватъ чешмеджия да ги нагледва.

7. За пазене имотитъ изъ общото землище вънъ отъ града — назначаватъ полски пазачи.

Ами за училищата, за учението на гражданитъ кой се грижи?

— За основнитъ училища и прогимназиитъ въ града ни се грижи *училищното настоятелство*. То си има единъ прѣдседателъ и четире члена, всичко петъ души.

Ами за черквитъ ни кой се грижи?

— За всѣка махаленска черква си има *черковно настоятелство*, което се избира отъ махаленитъ. Свещеникътъ е прѣдседателъ на настоятелството.

Въ другитъ общини. Какъ ще се управляватъ тѣ? Кой се грижи за тѣхнитъ училища? Ами за тѣхнитъ черкви?

Общо схващане и извеждане планъ на урока:

1. Какви нужди има общината ни.

2. Общ. съвѣтъ, кметъ, помощници.

3. Училищно настоятелство.

4. Черковно настоятелство.

5. Въ другитъ общини.

Теми за свободенъ разказъ и съчинения: чистачтъ въ нашата улица. Въ амбулаторията. Поправка на нашата чешма. Въ нашата черква и пр.

IV-ти часъ: Издрѣжка на общината ни. Общински бюджетъ.

Сега пъкъ ще учимъ, какъ се издържа нашата община.

За какво се грижатъ кметътъ и помощниците?

— За нуждитъ на цѣлата община.

Избройте, както ги учихте миналия часъ!

Кои хора извършватъ общинскитъ работи?

— Кметътъ, помощниците, чиновникитъ и служащитъ въ общината.

Даромъ ли работятъ всички тѣзи хора?

— Не, тѣмъ се плаща отъ общинската каса.

Значи, какво има общината?

— Тя има разходи — трѣбва да плаща.

Какъ ще може да плати общината? Какъ печели тя?

— Общината събира *данъци* отъ общинаритъ, събира приходи и отъ общинскитъ имоти и съ тѣхъ плаща за разходитъ си.

Кой събира общинскитъ приходи и изплаща общинскитъ разходи?

— Това върши общинскитъ бирникъ. Той държи общинскитъ пари въ общинската каса. Въ нея вниса и отъ нея изплаща, когато трѣбва.

Ами бирникътъ произволно ли събира данъци отъ гражданитъ и произволно ли плаща на общинскитъ служащи?

— Не. Общинският съвѣтъ се събира и опрѣдѣля, какви данъци трѣбва да се събератъ, какви приходи ще има общината прѣзъ годината; той опрѣдѣля сѣщо, кому колко ще се плати, какви разходи ще има общината прѣзъ годината; той съставя общинския *бюджетъ* за всѣка година.

Показва се и се разглежда печатания бюджетъ. Нѣкои ученици прочитатъ приходнитѣ пера, нѣкои пѣкъ — разходнитѣ пера на бюджета. Слѣдъ това се скицира на лѣската:

Бюджетъ на Казанлъшката градска община за 1914 година.

А. Приходи:

1. Отъ общински имоти:
2. Отъ общински врѣхнини.
3. Отъ данѣкъ занятие.
4. Отъ продажба на добитѣкъ.
5. Отъ пждарски данѣкъ.
6. Отъ нхтенъ данѣкъ.
7. Отъ глоби.

Б. Разходи:

1. Заплата на чиновницитѣ.
2. За общински потрѣби.
3. За дърва и газъ.
4. За лѣкарства.
5. За пждари.
6. За чешми, пжтица и др.
7. За училища.

Обяснява се всѣко перо отъ прихода и разхода, доколкото могатъ да разбератъ дѣцата.

Общо схващане и планъ на урока.

1. Какъ се издържа сѣмейството.
2. Какъ се издържа общината.
3. Общински бюджетъ.

Теми за свободно разказване и за съчинение:

Нашиятъ бюджетъ. Какви данъци плаща тате и др.

V-ти часъ: Жители въ общината ни.

Сега пѣкъ ще учимъ за членоветѣ на нашата община. Какви сте вие на нашата община?

— Ние сме маловѣзрастни членове на нашата община.

— Други какви членове има нашата община?

— Тя има още вѣзрастни членове — мжже и жени.

Значи какви и какви сж членоветѣ въ нашата община?

— Мжже, жени, дѣца и старци.

Помислете си, че вървите изъ улица Дометевска; какви хора ще видите?

— Ние ще видимъ българи, турци, евреи, цигани, ерменци, гърци и др.

Кждѣ живѣятъ повечето отъ тѣзи хора и какви сж тѣ?

— Повечето отъ тѣзи хора живѣятъ въ нашата община. Тѣ сж членове на нашата община. Тѣ сж наши съграждани.

Знаете ли, колко сж всичкитѣ членове на нашата община: мжжегѣ, женигѣ, старцитѣ и дѣцата?

— Тѣ сж около 11 хиляди души.

Приличатъ ли си всички членове на общината ни?

— Не. Тѣ се различаватъ *по народностъ*: има най-много българи, сетнѣ по число идватъ турцитѣ, сетнѣ евреитѣ, сетнѣ циганитѣ и най сетнѣ отъ разни народи: гърци, сърби, французи и др.

Още по какво се отличаватъ тѣзи жители едни отъ други?

— Тѣ се отличаватъ още *по езика, по говора си*: българитѣ говорятъ български езикъ, турцитѣ — турски, евреитѣ — еврейски, циганитѣ — цигански, гърцитѣ — гръцки и пр.

Още по какво се отличаватъ едни отъ други нашитѣ общинари?

— Още се отличаватъ нашитѣ общинари едни отъ други *по вѣрата си*: българитѣ и др. нѣкои сж православни християни, има българи протестанти и други католици християни; турцитѣ сж мохамедани — вѣрватъ въ Мохамеда, евреитѣ сж израилтяни.

Още по какво се различаватъ членоветѣ на общината ни?

— Тѣ се различаватъ още *по занаятието, по поминѣка си*. По занаятитѣ си тѣ сж:

1) шивачи	8) скотовѣдци
2) обущари	9) лозари
3) хлѣбари	10) градинари
4) зидари	11) търговци
5) мѣдникари	12) чиновници
6) грънчари	13) фабриканти
7) земледѣлци	14) надничари и др.

Общо схващане и изваждане планъ на урока:

1. Членоветѣ на нашата община.
2. Народността имъ.
3. Езикътъ имъ.
4. Вѣрата имъ.
5. Занаятитѣ имъ.

Теми за свободно разказване и съчинение:

Нашитѣ съсъди евреи. Нашитѣ съсъди турци. При шивача. При хлѣбаря.

VI-ти часъ: Дружественъ животъ въ общината ни.

Сега ще учимъ, какъ си помагатъ членоветѣ на нашата община да изкаратъ по-леко прѣхраната си и да се учатъ взаимно.

Какво занятие има баща ти? Съ кого работи? Твоятъ баща какъвъ е? Съ кого работи?

— Татко е шивачъ. Той има единъ калфа и двама чирака; съ тѣхъ работи.

— Татко е обущаръ. Той работи съ чича Петра; съ него сж ортаци; иматъ и калфи и чираци.

Когато 2-ма или повече хора работятъ заедно, тѣ сж ортаци или съдружници, образуватъ *съдружие*.

— На фирмата на Ватовъ пише „Ватовъ и С-іе“. Сжщо на фирмата на Енински. Сжщо на фирмата на Бъкловъ.

Да, на тѣзи фирми пише С-іе, защото тамъ работятъ по 2 — 3 — 4 съдружника заедно.

Защо се сдружаватъ хората?

— За да изработватъ повече стока и да печелятъ повече. За да си помагатъ.

На югъ отъ нашето училище има голѣма коларска работилница, която скоро наблюдавахме. Какво пише на фирмата ѝ?

— На нейната фирма пише „Коларска кооперация Прогресъ“.

Значи, товъ е едно голѣмо съдружие, съ много съдружници, съ много пари, съ моторъ, машини, много чираци, изкарва по-много работа и по-голѣма печалба. Това е една *кооперация*—голѣмо съдружие.

Други кооперации има ли въ града ни?

— Има и *кооперация Братство*, която продава бакалски стоки. Тамъ членоветъ на кооперацията могатъ да си купятъ всѣка стока по-хубава и по-евтина. Въ края на годината получаватъ по нѣщо и отъ печалбитъ на кооперацията.

Други дружества какви има изъ града ни?

— Дружество „Искра“ То се нарича „Ученолюбива дружина Искра“. Има голѣмъ салонъ, читалня и библиотека. Четатъ въ салона сказки, даватъ вечеринки и прѣдставления. Раздаватъ книги на членоветъ да четатъ и се учатъ. Имаме още женско дружество „Саморазвитіе“, учителско дружество, земледѣлческо дружество, работническо дружество и др.

Общо схващане и планъ на урока:

1. Съдружие.
2. Кооперация.
3. Разни дружества.
4. Какъ се управляватъ дружествата.

Теми за свободенъ разказъ и съчинения: Въ кооперация „Прогресъ“. Въ бакалската кооперация. Въ дружина „Искра“ и др.

VII-ми часъ: Общо схващане на всичко:

1. Нашето сѣмейство.
2. Уредба и издрѣжка на сѣмейството ни.
3. Нашата община.
4. Нужди на общината ни.
5. Управление на общината ни.
6. Бюджетъ на общината ни.
7. Жители на общината ни.
8. Поминѣкъ на жителитъ въ общината ни.
9. Дружественъ животъ въ общината ни.
10. Други общини.

Свободни разкази и съчинения върху тия теми.

К. Денчевъ.

2.

При желѣзницата.

Есень. Сутринното слънце се мжчеше да пробие гжстата мъгла. Деньтъ се развѣдряваше. Влизамъ въ часть.

— До скоро, дѣца, пжтуването отъ нашето село бѣше много трудно. Отъ тука до гр. Вр. се ходѣше за единъ день. Ще трѣгне пжтникътъ, цѣль день ще върви, краката го заболѣятъ, измори се, а при лошо врѣме истине, измокри се и пр. За день ще иде, другия ще стои тамъ, третия ще се върне, четвърти има нужда отъ почивка. Сега не е тѣй. Днесъ човѣкъ може да отиде въ гр. Вр., да си свърши работата и довечера пакъ да си дойде, бодъръ, здравъ, като че не е ходилъ! . . . Какъ ли?

— Съ желѣзницата, у-лю, извикаха всички.

— Кой отъ васъ е виждалъ желѣзница? — Станаха нѣколцица.

— А кой се е возилъ съ нея? — Никой.

— Ахъ, славно нѣщо е, дѣца, желѣзницата! Азъ съмъ се возилъ много пжти и винаги съмъ оставалъ твърдѣ доволенъ. Като зафуци оная ми ти желѣзница, като заиграе изъ полето, като се завие изъ котловинитѣ като змия и лети ли лети! Доклѣ да се навозишъ и току видишъ, че си стигналъ, трѣбва да слизашъ. А пжкъ ходене ли! То бърза ви казвамъ, като вѣгъръ! Колкото да ходишъ цѣль день пѣша, желѣзницата го изхожда за единъ часть! . . . Зянали слушаха у-цитѣ, чудѣха се и почнаха да ме отрупватъ съ въпроси.

Разкажи ни де, у-лю, какъ върви желѣзницата, какво я кара, не заморява ли се, кждѣ сѣдатъ хората и пр! . . .

— А бе, дѣца, мога ли за всичко да ви разкажа! То едно и двѣ ли сж да ви разправамъ за нея! Хайде да отидемъ на близката гара Б., тамъ ще я чакаме да дойде, та тогава всички ще я видите!

— Хайде, у-лю, да идемъ, да идемъ, да идемъ! Разкрѣщѣха се, развикаха се, заскачаха, запѣха. . . . Искамъ още нѣщо да имъ кажа, не се чува. Дяволъ да го вземе, казахъ си пострада „дисциплината“, отиде „авторитета“ ми! Ами сега да имахъ ревизоръ, сигурно щѣше да ме прѣдстави за уволнение. Най-послѣ отдѣлението се поутоложи и азъ продължихъ.

— Всички вървете по домоветѣ, та си вземете нѣщо за ядене, защото тамъ може да се забавимъ повече врѣме. Припнаха дѣцата тичешкомъ изъ улицитѣ и за нѣколко минути всички се завърнаха съ пълни торбички. Тръгнахме. Ученицитѣ бѣха много радостни. Надмѣнно, сѣкашъ, крачеха изъ улицата, като че искаха да кажатъ на селянитѣ: макаръ че сте възрастни, ние повече нѣща знаемъ отъ васъ. Ето на, сега у-льтъ ни завежда при желѣзницата, а вие едва ли нѣкога ще я видите. . . .

Бързо крачимъ къмъ гара Б., която отстои на около 7 — 8 километра отъ нашето село Л. Тѣнъкъ студень вѣтрецъ долиташе откъмъ балкана и ни шибаше по носа и ушитѣ. Но боятъ ли се

дѣтскитѣ сърца юнашки! Тѣ още отъ сега сж готови геройски да посрѣщнатъ дѣдо мразъ, когото вече виждахме пристигналъ по височинитѣ на балкана. Прѣзъ врѣме на пжтуването дѣцата ме обсипваха съ въпроси за желѣзницата, но азъ избѣгвахъ да се обяснявамъ на подробно, защото схванахъ, че това ще е по-практично да стане на връщане, тъй като ще добиятъ вече ясни прѣдставления за нея и лесно ще разбиратъ устройство, функции, значение и др. Почивахме и пакъ трѣгнахме. Слѣдъ нѣкое врѣме вече се бѣлнаха далеко зданията на гарата.

— Ето гарата, извикаха радостно малкитѣ туристи, хайдете по-бързо!

— Дѣца, азъ пакъ се изморихъ, хайде да си починемъ, прѣдложихъ азъ!

— Не, не бива, не сме уморени, по-скоро да стигнемъ, че тамъ ще почиваме повече, отговориха всички. Никой не се присѣдини къмъ моето прѣдложение, то пропадна и азъ се принудихъ изморенъ — неизморенъ да вървя съ тѣхъ. Наближихме гарата; вече сме на желѣзния пжтъ.

— Ето това е пжтя на желѣзницата, се обади единъ, който и други пжтъ го е виждалъ.

— Да това е *желѣзния пжтъ*, потвърдихъ и азъ. Вижете какъвъ е той навсѣкждѣ равенъ. Тѣзи дървета поставени напрѣко се казватъ *траверси*. За тѣхъ сж завинтени здраво дългитѣ желѣза нарѣчени *релси*, по които върви желѣзницата. Пжтътъ е насипанъ съ чукани камъни (чакълъ), за да заякне добръ и не се поврѣжда лесно.

— Но какъ, у-лю, желѣзницата не се измѣстя отъ тия тѣсни желѣза, запитаха доста умѣстно нѣкои? Други се досѣдиха и обясниха, че колелетата на желѣзницата трѣбва да сж вгълбнати, та влизатъ въ релситѣ и не се измѣстятъ.

— Тѣй е, потвърдихъ и азъ. Всички се зачудиха! . . . Продължихме пжтя и сме вече до гарата.

— Я гледайте тука много пжтища: единъ, два, три . . . , се наобаждаха!

— Дѣца, желѣзницата върви само по единъ пжтъ, а при всѣка гара има повече. Не можете ли да се сѣтите, защо това е така?

— За да се разминаватъ желѣзници, се досѣтиха нѣкои.

— Да, за това, но и още за друго.

— За да оставатъ вагони за товарене и разтоварване, допълни другъ, който и други пжтъ е виждалъ.

— Да, и за това. Вие сами ще видите, като дойде желѣзницата. Спрѣхме се прѣдъ гарата.

— Това, дѣца, е гарата Б. Ето дѣ пише: „гара Б.“ Тукъ стоятъ нѣколко чиновници, за да разправятъ хората, кои за дѣ отиватъ. Тѣзи чиновници се казватъ *желѣзничари*. Тѣ знаятъ, кога ще дойде желѣзницата и кога ще замине. Освѣнъ гарата вие виждате още и други здания. Въ едни отъ тѣхъ живѣятъ желѣзничаритѣ и тѣхнитѣ сѣмейства, а други служатъ за прибиране на разни стоки, които вървятъ по желѣзницата.

Влѣзохме въ гарата. Пътници постоянно прииждаха. Слѣдъ малко заудря звънеца, желѣзничари отвориха прозорчетата и почнаха да даватъ *билети*. Ученицитѣ гледаха, какъ хората си плащаха и вземаха билети, а други прѣдаваха багажъ. Разпитвахме пътниците, кой за дѣ ще пѣтува, гледахме имъ билетитѣ, на които пише отдѣ додѣ ще пѣтува и колко пари да плати. Едни отиваха за Вр., други за С., трети за Ф., четвърти за разни села. . .

— Защо имъ сж тия билети, у-лю, запитаха нѣкой?

— За да иматъ право да се возятъ, отговорихъ азъ. Който не е платилъ да си вземе билетъ, не трѣбва да се качва на желѣзницата, защото ще го глобятъ, или ще го свалятъ. Тамъ има други желѣзничари, които провѣрватъ пътниците.

— Желѣзницата иде, извика нѣкой! Дѣйствително, тренътъ идѣше. Гжстъ пушекъ постоянно бѣлваше отъ локомотива и се разнасяше изъ висинитѣ. Прѣблѣднѣли и съ втречени погледи ученицитѣ слѣдѣха движението му и, колкото повече наближаваше, толкова повече двойствено чувство у тѣхъ се забѣлѣваше: отъ една страна любопитство да видятъ желѣзницата, а отъ друга страхъ прѣдъ това чудовище. Желѣзницата изсвири.

— Защо свири, у-лю?

— За да обади, че вече пристига и ще спре.

Бавно се влѣчеше това чудовище и тѣкмо прѣдъ насъ спрѣ. Моитѣ герои, които отъ селото се заканваха да я надбръзватъ, сега я гледаха изумително и никой не се рѣшаваше да отиде близу до нея. Пътници наскочаха радостно отъ вагонитѣ. Едни се сбогуваха, клатѣха шапки и бързо крачеха изъ навалищата; други се качеха въ вагонитѣ и се запознаваха съ новитѣ съпътници. Всичко това дѣцата гледаха; за наше щастие, тренътъ бѣше смѣсенъ, та щѣше да прѣстои повече на гарата, да маневрира.

— Хайде, драги дѣца, да разгледаме сега желѣзницата, подвзехъ азъ и закрачихъ къмъ локомотива. Бързо, но прѣдпазливо ме послѣдваха и ние се отзовахме прѣдъ него.

— Това е машината, която кара цѣлата желѣзница. Тя се казва *локомотивъ*. Вжтрѣ има голѣмъ дълъгъ котелъ, който се пълни съ вода, а подъ него печка, която се кладе силно съ каменни вжглища (кюмюръ). Водата възвира, прѣвръща се на пара, която обикаля навсѣкждѣ изъ локомотива и нейната сила го движи. Той пѣкъ кара, както виждате, цѣлата желѣзница. Тукъ имъ обърнахъ вниманието да видятъ и вглѣбнатитѣ колелета, за които стана дума по пѣтя.

— Локомотивътъ, у-лю, прилича на вършачката.

— Да, и машината на вършачката е подобна, само че тя стои на едно мѣсто.

Отидохме при вагонитѣ.

— Тѣзи стаячки съ прозорцитѣ се казватъ *вагони*. Въ тѣхъ седатъ пътниците на скамейки, затова се казватъ *пътнишки вагони*. Възкахихме се и ги разгледахме извжтрѣ. Слѣзохме.

— У-лю, я гледай други вагони съ голѣми врата безъ прозорци! Защо сж такива?

— Въ тѣхъ, дѣца, не се возятъ пѣтници. Тѣ сж за прѣкарване на добитѣкъ или разни търговски стоки. Тѣ сж *товарни вагони*.

— Ето и други съвѣсмъ открити!

— Да, и тѣ сж товарни, само че тѣхъ товарятъ съ разни материали, които отъ дѣжда не се поврѣждатъ: дърва, дъски, бурета, вѣглища и др. Слѣдъ това разгледахме, какъ сж закачени вагонитѣ единъ за други съ голѣми куки, за да се държатъ Машината заедно съ вагонитѣ, които е прикачила за пѣтъ, образуватъ *тренъ*. Често хората казватъ: тренѣтъ иде, тренѣтъ замина и пр.

Почна маневрирането. Желѣзничари, всѣкой захапалъ свирка въ устата, откачваха вагони, машината ги влѣчеше насамъ натакъ изъ разнитѣ пѣтища. Едни оставаше, други вземаше. Всичко това приятно гледаху ученицитѣ и сега вече доста добрѣ разбраха, защо на гарата сж нужни повече желѣзни пѣтища.

— Защо остави тия вагони, у-лю?

— Сигурно сж пълни съ разни стоки за близки до гарата мѣста, та тука ще се разтоварватъ и послѣ ще се прѣкарватъ съ кола до мѣстоназначението. Слѣдъ това машината отиде на помпата да взема вода. Веднага се завтекохме и ние тамъ и разгледахме какъ тя „пие“ вода. Въ наше присѣствие огнярътъ нахвърли нѣколко лопати каменни вѣглища въ печката. Слѣдъ малко машината се върна на мѣстото си.

Звънецѣтъ издрѣнка. Пѣтницитѣ се разшаваха и взеха да се прибиратъ въ трена.

— Скоро ще трѣгне у-лю!

— Да, дѣца, вие взехте вече сами да се сѣщате. Зазвъни и послѣдния пѣтъ звънецѣтъ, писна машината, колкото сила има. Подскачиха отъ страхъ моитѣ герои, но веднага се изсмѣха, като че искаха да кажатъ: вече не ни е страхъ отъ тебе, но ни изненада. Отново зафуча желѣзницата изъ полето. Ние я отгледахме, доклѣ съвършено се изгуби отъ нашия взоръ.

— Ето и желѣзницата видѣхме, казаха ученицитѣ отдѣхвайки си.

Оттеглихме се на една полянка далечко отъ гарата и сѣднахме да закусимъ. Слѣдъ това се упѣтихме за село. Прѣзъ всичкото врѣме дѣцата ме бомбардираха съ купъ въпроси, отговоритѣ на които сега вече азъ не можехъ и не желасехъ да избѣгвамъ. Това ако изложамъ, описанието ще стане много дълго. Нека спомена само, че ние разгледахме много нѣща: желѣзницата улеснява пѣтуването, търговията, повдига поминѣка, оживява пунктоветѣ и др.

Тѣй ние чрѣзъ свободна бесѣда и не усѣтихме, какъ сме стигнали селото ни. Радосни и доволни се раздѣлихме съ пълно съзнание, че и днесъ сме извършили едно разумно и приятно обучение.

Ив. Стояновъ.

Педагогична и училищна хроника.

1. Войната и школата. 2. Промѣна на режима. 3. Поплакъ за загиващия педагогиченъ печатъ. 4. Ученишко брожение. 5. Новитѣ насоки на възпитанието: окръжно № 12.353 отъ 17/X 1913 год.

Късо врѣме, откакъ школата заживѣ нормаленъ слѣдъ едно-годишенъ непълненъ и тревоженъ животъ прѣзъ врѣме на войната. Нѣма съмнѣние, че тя ще има да се справя още дълго съ туй, което загуби прѣзъ тревожната година, че общото нервно изтощение, економичниятъ упадѣкъ и националниятъ разгромъ ще има още дълго да тегнатъ и върху нея и да спиратъ нейното спокойно и правилно развитие. Общата немощъ, послѣдница отъ войната, ще се отрази неминуемо и върху школата, чиято работоспособность откъмъ качество значително ще се понижи. Не стига това. Вътрѣшнитѣ политични борби, неминуема послѣдница пакъ отъ войната, тоже ще засѣгнатъ школата, като ще отвлечатъ, най-малко, вниманието на работничитѣ ѝ върху туй, що става вънъ отъ нея, на улицата, дѣто се твори най-новата вътрѣшна история на България. Вече шесть мѣсеца изнурена България, която се нуждае тъй много отъ спокойствие и почивка, и продължителна почивка, се терзае отъ вътрѣшни борби, е подхвърлена на сътресения, които ангажиратъ гражданството и смущаватъ школата, чийто животъ не може да се откъсне отъ общия животъ на държавата. Стремезътъ на реакцията и монархизмътъ, тъй злѣ компрометиранъ отъ войната и погрома, да се реабилитиратъ и наложатъ, отпорътъ на надигащата се демокрация поглъщатъ скъпо българско врѣме, трошатъ цѣнни български сили, които би могли да се употребятъ много намѣсто за вътрѣшното умиротворение на страната, за нейното външно консолидиране. Учителството по дългъ и традиция, бихме рекли и по призвание, не може да стои безучастенъ зритель на тая сждбоносна борба; то реагира, както народническиятъ дългъ и идеализъмъ му повеляватъ и, то се знае, е и ще бѣде заради това гонено, мѣстено, затваряно, разкарвано. Школата страда.

Вънъ отъ туй, България прѣживѣва режимъ, въ който учителството за своя борчески духъ, за своитѣ идеи и идеализъмъ е било най-много и най-злѣ прѣслѣдвано. Ако министъръ Пѣевъ, когато учителството бѣше ангажирано въ войната, дѣто плащаше отечественъ дългъ, се опита да го издебне и му открадне сравнително демократичнитѣ придобивки въ Мушановия законъ, днесъ открито се суспендиратъ малкото политически права, що чл. 82 отъ тоя законъ му гарантира. Нека се помни още, че въ режими, като сегашния, сж се ковали най-драконовски мѣрки противъ учителство и противъ всички общи културни права и свободи, сж се прѣдписвали най-реакционни цѣли на школата и възпитанието. Нека се помни и нека се бди! Който е посѣгналъ веднѣжъ върху най-високото просвѣтно

учреждение на страната—Университета, той нѣма да се посвѣти да посѣгне и върху цѣлата просвѣта: монархизмътъ и реакцията не щатъ свѣтлина, а просвѣтата е най-главния ѝ източникъ.

И тъкмо за борба противъ застрашаващата го и просвѣтата реакция учителството е най-злѣ въоръжено. Нему липсва едно отъ най-мощнитѣ оръжия—педагогическиятъ печатъ. Изглежда, войната разори учителството не само материално, тя го чувствително ошети и морално. Защото, колкото немощень и да бѣше, педагогическиятъ печатъ все пакъ бѣше надеждна учителска упора, единичка забава и утѣха всрѣдъ нерадостния учителски животъ. Той опрѣснѣваше знанията, поддържаше бодростта на духа, крѣпѣше енергията, създаваше нови импулси за работа и чертаеше нови идейни перспективи. И много правъ и обяснимъ е поплакътъ, проявенъ, става вече два пѣти, върху страницитѣ на в. „Съзнание“, за издѣхналия педагогиченъ печатъ. Учителството скърби за пропадналото съкровище на своитѣ познания, то тъгува за изгубения пжтеводителъ. Чрѣзъ печата то бдѣше за правилния развой на учебното дѣло, тамъ то обсаждаше и подхвърляше на критика всичко, що идѣше отгорѣ за него. Чрѣзъ него пакъ учителството снимаше публично отговорностъ за незачетено мнѣние по въпроси изъ областта на школата и просвѣтата, или изъ общенародната култура. Сега то е осъдено да нѣмѣ прѣдъ мѣроприятия отъ сѣдбоносно значение за бъдещето школско развитие. А редятъ се вече такива. Я, Висшъ учебенъ съвѣтъ се събира, промѣна на законъ се проектира, програма и правилникъ за прогимназии се създава, инструкция за основни училища се измѣня, правилникъ за уредбата и управлението на срѣднитѣ учебни заведения се изработи, програма и правилникъ за гимназиаленъ зрѣлостень изпитъ се изготви. Учителството мълчи, ако не вземаме, разбира се, подъ внимание прибързаното мнѣние на учителскитѣ съвѣти по нѣкои отъ тия мѣроприятия и малкото, що се каза въ „Съзнание“ и „Учителски вѣстникъ“ по тѣхъ. То не може да прѣдупрѣди о време и за опасни послѣдици отъ тѣхъ. Пъкъ има вече такива.

Думата ни е за послѣднитѣ ученишки вълнения, прѣдизвикани отъ прибързаното и изненадано поднасяне на ученицитѣ новия правилникъ и програма за зрѣлостень изпитъ при срѣднитѣ учебни заведения. Появило се естествено между ученицитѣ отъ послѣдния гимназиаленъ класъ, движението се бърже разрасте, обхвана всички класове и всички гимназии и на много мѣста изкара ученицитѣ на улицата. Истина то бърже отихна, както и бърже се появи, но то стана и ние сме длѣжни да го отбѣлѣжимъ и да го обяснимъ. Роптането на ученицитѣ бѣ насочено не толкова противъ правилника, колкото противъ програмата, която въ сравнение съ старата ги отрупваше съ нѣкои нови прѣдмети и съ малко нова материя; ала страхътъ и твърдението, че новиятъ зрѣлостень изпитъ по размѣръ напълно подходѣлъ на най-стария, когато се екзаменираше почти по всички прѣдмети и върху цѣлия гимназиаленъ материалъ, бѣха неоснователни. И така дяволътъ бѣше черенъ; сега

той порасте още повече въ разпаленото учинишко въображение, стана още по-черенъ и внесе уплаха и раздразнение. Когато работата се уясни, уплахата и раздразнението изчезнаха и, то се знае, ученишките вълнения стихнаха. Да бѣше станало уяснението о време, нѣмаше да има никакви вълнения и нѣмаше да бждатъ прѣдъявени такива крайни за сега искания, като напр. пълното унищожение на зрѣлостния изпитъ. Не сме ние, които ще защищаваме зрѣлостния изпитъ; не можемъ, обаче, да не кажемъ, че при господстващата система на обучение въ срѣдните ни училища, той се явява необходимо зло. При тая система на прѣподаване, по която ученицитѣ пасивно възприематъ всичко, при която учителятъ работи, а ученицитѣ сж готовановци, които зубрятъ по учебникъ, или отъ устата на учителя всичко, при сегашната система на изпитване и оцѣняване успѣха съ бѣлѣжки — нѣщо случайно и относително, зрѣлостниятъ изпитъ се явява единичко срѣдство за по-щателна и по-вѣрна прѣцѣнка на ученикова трудъ, развитие, зрѣлостъ. Промѣни ли се, обаче, системата, стане ли ученикътъ главенъ участникъ въ процеса на обучението, захване ли той да работи, а учителятъ само да контролира и уплтва, той да пита, а учителятъ да отговаря, научи ли се чрѣзъ самостоятелна работа самъ да добива знания, самъ да дири истината и да я открива, изработи ли се наученъ навикъ у него; тогава зрѣлостниятъ изпитъ самъ по себе ще падне, като ненуженъ, като анахронизъмъ, като смѣшенъ.

Не знаемъ, въ каква форма е излѣзла програмата отъ ржцѣтъ на Висшия Учебенъ Съвѣтъ, но така както бѣше прѣдставена въ проектъ, се забѣлѣзваха доста чувствителни недостатки. По естествена история, напр. се прѣдвиждаше материя, — анатомия и физиология на човѣка — непрѣдвидена да се прѣговори и прѣработи въ програмата по сжщия прѣдметъ въ послѣдния гимназиаленъ класъ; материалътъ по химия бѣше отрупанъ съ сухи формули; по математика се прѣдвиждаше да се знаятъ теоритично нѣща, като логаритми напр., които въ процеса на обучението би трѣбвало да бждатъ прѣвѣрнати само въ навикъ, въ техника; по история бѣ прѣдставена такава разхвърлена програма, че въ нея имаше всичко, нѣмаше само процесъ на послѣдовно историшко развитие и т. н. Вънъ отъ туй на програмата липсваше най-сжщественото — обща ржководна нижка, по която трѣбваше да бжде наредена материята. Прѣди всичко отдѣлните прѣдмети би могли да се раздѣлятъ на родствени групи така, че въ всѣки въпросъ да може да се групира материя отъ разни дисциплини. По тоя начинъ, само съ единъ въпросъ би могло леко да се схване и прѣцѣни зрѣлостта на ученика, тъй като ще се види, доколко той владѣе материята и умѣло я използва да обяснява явления отъ разни научни области.

Най-крупно безпорно явление изъ областта на новия ни педагогиченъ животъ бѣ въпросътъ за националното възпитание, подигнатъ отъ Министерството на Просвѣтата съ окржжно № 12,353 отъ 17.X. 1913 г. Тоя въпросъ бѣ обсжденъ въ учителски съвѣти, бѣ разгледанъ и въ много учителски дружества, по него писа и

часть отъ съживѣния периодиченъ печатъ (гл. сп. „Бждаще“ год. I, кн. II и IV). Ще ни бже позволено да кажемъ и ние нѣщо по него.

Позната истина е, че школата, като общественъ и културенъ институтъ, е загубила своя общенароденъ характеръ и се е прѣвърнала въ орджие на държавата, чрѣзъ което послѣдната прокарва своитѣ официални идеи и домогвания. Свързана съ държавата, тя е дотолкова народна, доколкото самата държава е такава. А свършенната държава не е народна, колкото и да се иска на нейнитѣ ръководители да я прѣдставятъ за такава. Като държавно учреждение, школата се нагажда на официалнитѣ цѣли, които сж ръководно начало на държавната политика и по тоя начинъ губи отъ своята обективностъ дори и въ областта на науката, дѣто трѣбва да цари само истината. Кжсата история на нашата школа потвърждава казаното. Отъ народна, каквато бѣше при появата си, тя биде слѣдъ освобождението обсебена отъ държавата и прѣвърната въ нейно орджие за прокарване, открито или не, политика, която както послѣднитѣ събития показаха, съвсѣмъ не е „народа“. Малко това. Днесъ у ония, които разгромиха България, има тенденцията да стоварятъ, ако не всичкитѣ, поне часть отъ причинитѣ за разгрома и върху школата, която винятъ, че не възпитавала достатъчно „национално“.

Спомняме си, прѣди нѣколко години въ страницитѣ на „Училищенъ прѣгледъ“ се появи въ прѣводъ статията на познатия руски школски новаторъ Вентцелъ — „Етика, педагогика и политика“. Че етиката и педагогиката сж най-тѣсно свързани, че между тѣхъ има най-голѣмо взаимоотношение, туй се знаеше; но че и политиката се засѣга и засѣга другитѣ двѣ, това можеше да се оспорва. Моралъ лежи въ основата на педагогиката; извѣстенъ моралъ е тоже цѣль на педагогическата дѣйностъ, а педагогическата училищна дѣйностъ често, да не кажемъ прѣдимно, се регулира отъ официални разпоредби, които зависятъ на първо мѣсто отъ политиката, която господствува въ дадена страна. Че въ основата и на политиката трѣбва да лежи нѣкакъвъ моралъ, извѣстна нравственостъ, туй за насъ, отъ практика, е малко неразбрано; но че политиката се явява носителъ, регуляторъ на извѣстенъ моралъ, туй знаемъ, бихъ казалъ, туй най-добрѣ осѣщаме. Да си спомнимъ само, че прѣди нѣколко врѣме едно окръжно, въ което се искаше да се възпитава въ училищата ни въ духа на монархизма, въ което се прокарваше идеята, че нашата конституция искала да се славослови царя, направи автора си, г-нъ Тодоръ Иванчева, президентъ-министъръ и разкри политическитѣ карти на официалната педагогика. Г. Пешевъ нипа по-дълбоко и по-прикрито: той прѣпоръчва друга цѣль — да се възпитава въ духа на национализма, да се издигне упадналия националенъ духъ, ала и неговата цѣль води въ края на краищата все къмъ кличката: *Le roi est mort, vive le roi!* Впрочемъ, не е само министъръ Пешевъ, който подъ булото на „национално възпитание“ е възраждалъ монархизма; и г-нъ Пѣевъ е прѣпоръчвалъ сжщо такова подсолено съ монархизмъ „национално възпитание“. Па и цѣлата политика на министерството, кога повече, кога по-

малко, се е вдъхновявала именно отъ тая чужда на здраворазбритиѣ български интереси идея; достатъчно е да си спомнимъ министерскитѣ доклади за нуждитѣ на просвѣтата и директивитѣ на просвѣтната политика не до събранието, а до царя; знае се сжщо, какво, когато прѣдъ царски юбилеи е ставало нужда да се пишатъ обемисти томове, въ които да се изтъкне, не величието на България, а величието на монарха, въ които да се славослови послѣдния, Министерството или видни негови хора сж стоели на първо мѣсто между царскитѣ апологети.

Да, славословиха цари, пълзѣха прѣдъ него и съсипаха България. И когато я съсипаха, заговориха за непознаване на родната земя и незачитане на националнитѣ идеали, за „опасностъ отъ апатия къмъ националното“, за „потъмнѣла врѣменно национална свѣстъ“, за туй, че въ училището родното и своето било погълнато отъ общото и безразличното и пр. и пр. бомбастични, цвѣтисти, но кухи и невѣрни фрази. Прѣди всичко рѣдко ще се намѣри училище, което да е било тѣй близко до народа, да е служило тѣй ревностно на народнитѣ идеали, на „вѣрховната национална идея“, като българското. Признатъ историшки фактъ е, че училището бѣ единъ отъ най-мощнитѣ фактори за нашето духовно и национално възраждане, за нашата революция и освобождение. По-сетнѣ то бѣ пакъ, дѣто се обясняваше разпокъсването на българския народъ, култивираше се идеята за неговото обединение и се пѣеше за свободата на поробенния братъ: „Братче македонче“, „Балканъ, Родопи, Шаръ, Пиндъ и Рила, напразно гордата сѣдба и пр.“ Нему пакъ се дължи оная готовность, она ентузиазмъ, съ който народътъ се впусна по бойнитѣ полета, би се, мрѣ, побѣждава и постигна своитѣ народни мечти, и осъществи своитѣ национални идеали. Уви, кой ги тѣй бърже порази, та става нужда днесъ да се прѣдписва на училището, ако иска да не бжде „безпочвено“, „покрай своитѣ специални задачи да турне като крайжгъленъ камъкъ на своя духовенъ градежъ и създаването на особенъ националенъ типъ, култивиране на националнитѣ добродѣтели и обединяването на всички членове отъ нацията около една вѣрховна национална идея“. Не питайте, а фалшифицирайте науката, изнасяйте истината и? . . . хвалете и днесъ Бога и цари!

Тѣй подъ булото на националната идея ще се изидатъ наново прогнилитѣ основи на монархизма, въ чиято колесница управляващитѣ се стремятъ да впрегнатъ пакъ училището; тѣй чрѣзъ българскитѣ национални идеали ще се подхранятъ пакъ завоевателнитѣ монархични аспирации, за да поведатъ сигуръ България къмъ нови пропасти. Пита се: какво трѣбва да бжде поведението на учителството, къмъ „борческия темпераментъ и ентузиазмъ“ на което министерството тѣй възторжено апелира.

Породенъ като революционна идея въ началъто на XIX в., национализмътъ слѣдъ дълги борби днесъ си е извоювалъ правото да бжде признатъ, като естественъ стремежъ и право на всѣки поробенъ и разкъсанъ народъ къмъ свобода и национално обособение и обединение. Погледнатъ така, той не може да има противници,

най-малко между учителството; но погледнатъ като сръдство за постигане на династични цѣли, въ каквото той дѣйствително се е изродилъ у насъ, той трѣбва да въоръжи противъ себе всичко здравомисляще въ страната. И тъкмо въ тая насока и тоя духъ учителството трѣбва да заработи. Тъкмо за това трѣбва „всѣки учителъ да не гледа на себе си като на наемникъ и надничаръ, а като на жрецъ, който е далъ обѣтъ до животъ въ всѣко врѣме и мѣсто да има помислитъ си обърнати къмъ великото си призвание: — да работи за величието на България“. Тъкмо въ такъвъ смисълъ нашиятъ учителъ трѣбва да влѣе борческата си душа въ младото поколение и гражданството, „нему се налага съ своя авторитетъ и традиционно право да застане начело на всѣко дѣло за подкрѣпа на националния духъ, да посочи дѣеспособността на гражданитъ къмъ патриотична работа и да ги подготви да бранятъ свещенитъ права на българския народъ“.

Прѣвърнатъ въ оръжие на монархизма, национализмътъ и неговата проява — чистиятъ патриотизъмъ се изродиха въ гнуснаво патриотарство за търговия съ националнитъ идеали. Сѣкашъ, у насъ хубавитъ идеи прѣслѣдва зла сѣдба: тѣ се тѣпчатъ, калятъ, сквернятъ и се прѣвърщатъ въ своя противоположностъ. И въ туй отношение борческиятъ духъ на учителя има много да дѣла, защото учителътъ и училището не могатъ да бждатъ сътрудници на убийцитъ на България, на търговцитъ съ нейнитъ най-жизнени интереси. Ако трѣбва, и въ дѣйствителностъ трѣбва, да се възпитава въ училищата ни национално, ако трѣбва да се култивира нашата „вѣрховна национална идея“, то трѣбва да се учи и възпитава въ смисълъ, че освобождението на поробената частъ отъ нашия народъ, че обединението на всички българи въ едно здраво национално цѣло ще стане не по пѣтя на династичнитъ войни, който фалира, слѣдъ като ни костува толкова скѣпо, а по пѣтя на взаимното балканско сближение. Не духъ на неприязнь и вражда къмъ нашитъ съсѣди, който ще доведе неминуемо до реваншъ, трѣбва да се култивира у подрастещитъ поколения, а духъ на взаимно разбиране, на взаимно упознаване, който ще доведе и до взаимно сближение и сплотяване въ едно здраво цѣло на застрашенитъ балкани, трѣбва да бжде както намъ, така и на нашитъ за сега щастливи съсѣди, новата възпитателна цѣль. Въ тая насока трѣбва да върви и извънъ училищната учителюва дѣйностъ. Намъ се пада да издигнемъ първи тая цѣль покрай чисто домашната цѣль, която ще гонимъ. Не заслѣпени шовинисти, а здрави българи, здрави физически, морално и интелектуално, готови да работятъ за културното подигане на своя тѣй дѣеспособенъ народъ, българи, които да виждатъ „българския богъ“ въ себе и въ цѣлнитъ качества на народа си, трѣбва да бжде една отъ цѣлитъ на бждещето ни възпитание.

Върху тая тема и върху нѣкои други въпроси, подигнати въ юменатото окръжно, ще сподѣлимъ мисли въ специална статия на Ново Училище“.

Външна хроника.

Кр. Цъновъ

Третиятъ нѣмски конгресъ за изучване и образование на младежъта.

Прѣди мѣсецъ и половина съюзътъ за училищни реформи въ Германия ималъ съборъ въ Бреславъ. Тоя пжтъ съборътъ се занимавалъ съ половия проблемъ.

Било разисквано върху темата: Разликата на половеѣ и нейното значение за общественото възпитание на младежъта. Трѣбва прѣди всичко да се посочи факта, че отъ 400 души участвуващи на конгреса, имало повече отъ 100 дами. Ржководното тѣло на съюза явно имало за цѣлъ да се разгледа по възможность проблема всестранно, да се обсъди въпроса и отъ биологическо гледище. Всичкиѣ реферати хармонически се групирали около главната тема: разлика между двата пола въ тѣлесно и душевно отношение, разлика споредъ придобитиѣ опити въ общото обучение, сегашниѣ социални и стопанствени отношения и тѣхното значение за възпитанието на дѣвицитѣ. Тема, по която се явили петъ референта. Имали се прѣдвидъ още и особенитѣ изслѣдвания въ основниѣ училища на Съединениѣ щати върху идеалитѣ на момчетата и момичетата, както и статистическиѣ издирвания за душевното различие между двата пола.

Соматологическата и физиологична страна на въпроса, за съжаление, били изоставени. Тѣ били разгледвани въ събора на нѣмския съюзъ за училищна хигиена, който засѣдалъ прѣзъ врѣме на Петдесетницата на 1913 год. пакъ въ Бреславъ. Мойманъ, който споредъ своитѣ ржководни положения всѣки пжтъ е засѣгалъ тая страна, поради разболѣване, не държалъ своята сказка. Тѣй че цѣлата тая важна страна на темата била изоставена и засѣгната тукъ-тамъ въ дебатитѣ, докато съ по-голѣма полза се дала дума на психолозитѣ.

Тѣ подъ водителството на Щерна, искали да покажатъ, какво е било допринесено отъ експерименталната психология и педагогика за разрѣшението на поставения въпросъ.

Кристализационната точка на тѣхнитѣ реферати образувала направеното отъ Щерна изложение върху сравнителниѣ изучавания на младежитѣ отъ двата пола, резултата на което, скициранъ, билъ слѣдующия:

Периодътъ на развитието на жената е подготвително врѣме за по-късно зрѣлата жена. Миѣнията, които сж се появили, вслѣдствие психическата анализа, относно половия животъ, били оставени на страна. Защото покрай половитѣ разлики сжществува цѣло множество други различия. Още прѣзъ периода на първото дѣтство започва различието въ говорната способность на двата пола. Момичето започва много по-рано да се учи да говори правилно, отколкото

момчето. Първият говоръ на момчето е по-бавенъ (по-продължителенъ) и по-несръченъ. Още по-остро изпъкватъ разликитъ при игритъ. Момчета и момичета виждатъ маршируващи войници, обаче двата пола различно реагиратъ на това. Момчетата играятъ другоаче съ куклитъ, отколкото момичетата. Изслѣдванията върху тъй нареченитъ свободни произведения показватъ както количествено, така и качествено различие у двата пола. Разнообразието въ работитъ на момчетата е по-голъмо, отколкото въ ония на момичетата. Темпътъ на развитието не е еднакъвъ. Кривитъ линии при развитието на момчетата показватъ правилно покачване, а кривитъ линии при развитието на момичетата показватъ значителни спадания и кривини. Момичетата проявяватъ по-голъма възприемчивостъ (впечатлителностъ) отъ момчетата. Момичетата заучаватъ изобщо по-лесно отъ момчетата, обаче и по-некритично. Тѣ проявяватъ по-голъмо влѣчение къмъ подражание, отколкото вторитъ. Работа по зададена прѣдложка имъ се харесва повече, отколкото на момчетата. Дори и при свободното рисуване личи, че момичетата се ръководятъ по нѣкое запомнено клише.

Сжщо и изъ областта на волевитъ прояви се оказва, че момичетата сж по-възприемчиви. Тѣ сж по-ловки и по-прилежни отъ момчетата, у които трѣбва да се надвиятъ разни прѣчки, като инатъ, твърдоглавство и др. У момчетата се забѣлзва по-силенъ напѣнъ къмъ самостоятелностъ и самодѣйностъ. Въ свободното рисуване сж забѣлзвани силни отклонения почти само у момчетата.

Въ продуктивното мислене сжщо тъй сж забѣлзвани значителни разлики. Върху околнитъ и върху свѣта момичетата гледатъ субективно, а момчетата обективно-реално. Въ математиката, а сжщо и въ природознанието тѣхнитъ работи срѣднѣ сж по-долни, отколкото у момчетата, особено пъкъ сжщинското абстрактно мислене имъ е твърдѣ много по-недостъпно отколкото у момчетата.

Сжщо и въ областта на морала има разлика между субективността и обективността при двата пола. Личното съчувствие наддѣлва у момичетата, а абстрактното чувство за общото—у момчетата.

Интересътъ на момичетата къмъ реалното силно се модифицира, ако то засѣга сърдечнитъ влѣчения.

Въ едно смѣсено училище е било анкетирано кои прѣдмети обичатъ най-много ученицитъ и ученичкитъ и кои не обичатъ, послѣ: кои имъ се виждатъ мѣчни и кои леки. Въ отговоритъ на момчетата почти изцѣло е било отговаряно на въпроситъ: обични, леки, необични, тежки. Момичетата често пѣти означавали мѣчнитъ прѣдмети за обични. Тукъ е оказала голѣмо влияние личността на учителя или учителката.

Къмъ края на своя рефератъ Щернъ се е спрѣлъ на въпроса за практическитъ послѣдци отъ резултатитъ на своитъ издирвания и съ това засегналъ въпроса, дали да се възпитава въ общо момчета и момичета, или не. Дошълъ до слѣдното заключение: ако съврѣменното дѣвическо образование иска да отстрани различията въ призванието на момчета и момичета и ако иска да направи достъпни на момичетата всичкитъ знания на културата, то въ това не се

намира сжщината на различията между двата пола. Но, ако напротивъ, на момичетата се прѣдаватъ сжщитѣ учебни прѣдмети и въ сжщата форма както на момчетата, което изисква еднакво третиране, прѣдполага еднакво темпо въ развитието и пр., то това показва, че се застрашава сжщинската женственостъ у женския родъ.

Въ слѣдующитѣ лекции и дебати се е разисквало главно върху смѣсенитѣ училища. Критикували изложеното отъ Щерна и мнозина защитници на общото възпитание изложили своитѣ възгледи и резултати отъ изслѣдванията си.

Всички тия работи ще могатъ критически да се прочетатъ въ общитѣ извѣстия върху Бреславското събрание на съюза за училищни реформи, които скоро ще се явятъ.

Въ Германия има хиляди смѣсени училища, особено народни училища въ малкитѣ общини, дѣто, по технически причини, е невъзможно отдѣлно възпитание на двата пола. Практическитѣ работи на учителитѣ въ тия училища сж изобилни съ материали отъ изслѣдвания по експериментална психология и педагогика. Има обширно поле за щудиране по разисквания отъ Бреславския съборъ въпросъ, разработката на който е въ началото си. Може би, нѣкои учители ще се подтикнатъ да съдѣйствуватъ и да работятъ при разрѣшението на тоя въпросъ.

Въ Бреславъ чисто теоретически се подигналъ и единъ въпросъ отъ импулсивния практически животъ — въпросътъ за женското движение. „Ние не можемъ да чакаме, докато се приключатъ академическитѣ разисквания, ние искаме еднакви права за мъжа и жената“ — такива гласове се чуваха. Това социално движение, иа растежа на което въ Англия въ днешно врѣме се очудваме, накрая е дало потикъ за по-дълбоко изслѣждане върху психологическия проблемъ за половетѣ.

Въ всѣки случай съюзътъ за училищни реформи заслужава пълна благодарностъ за поставяне на въпроса. Той ще допусне да се установи това, което по настоящемъ психолозитѣ и педагозитѣ си поставятъ за разрѣшение. Ако не друго, то разискванията поне сж дали богати потици за по-нататъшно критично изслѣждане.

Книжнина.

Г. Дочевъ. Трудово обучение. Теория и практика. Издава книжарницата на Ив. х. Николовъ. София, 1913 год. Стр. 96. Цѣна 1 левъ.

Общо е недоволството отъ сегашното училище. То приучва дѣцата къмъ рабско послушание, убива въ тѣхъ волята и не може да търпи и най-малката проява на инициатива. Най-добритѣ негови питомци сж само много добри изпълнители. Тѣхъ въ живота трѣбва да има кой да ги ръководи, кой да имъ заповѣда. Тѣ работятъ по необходимостъ.

Налага се промѣна.

Училището трѣбва да приучи своитѣ ученици да обичатъ труда, да имъ създаде силенъ стремежъ самички да си добиватъ необходимитѣ познания. Трудътъ да бѣде за тѣхъ приятенъ навикъ, а добиването на знания — истинска наслада.

Отъ училището трѣбва да излизатъ хора активни, съ твърда воля, вѣрващи въ своитѣ собствени сили, смѣли и съ инициатива; — хора, които смѣло да встъпватъ въ живота, бързо да се ориентиратъ съ положението, въ което попадатъ, лесно да си даватъ смѣтка за станалото и смѣло да вървятъ напредъ.

Това може да даде трудовото училище.

Трудовото училище, което ще замѣсти сегашното, нѣма да дойде изведнѣжъ. И учителство и общество трѣбва да се убѣдятъ въ неговата необходимостъ и наложителностъ. Трѣбватъ нови работници. Учителството трѣбва да се приучи на новия начинъ на обучение. То трѣбва да стане апостолъ на трудовото обучение.

Условията, при които работи сегашното училище, сж непригодни за трудовото. Трѣбватъ други условия. Новитѣ условия нѣма да ги имаме изведнѣжъ. Тѣ ще се нагаждатъ постепенно, като се задържи и развие пригодното отъ сегашното училище и се измѣни негодното.

И при днешнитѣ училищни условия, ако и непълно, може да се застъпи трудовия принципъ. Трѣбва да се почне. Има вече нѣколцина у насъ, които работятъ въ това направление.

Единъ отъ тия малцина е г. Г. Дочевъ. Четцитѣ на „Ново училище“ го познаватъ добръ. Той работи отъ нѣколко години. Своята мисль и своята практика той ни прѣдставя въ книгата си — „Трудово обучение“.

Книгата е раздѣлена на двѣ части.

Въ *първата частъ* — **теория** — г. Дочевъ ни запознава съ идеята за трудовото училище въ разни страни, съ неговитѣ основи, принципи и срѣдства, съ учебния процесъ при неговото обучение и съ отношенията му къмъ сегашното училище. Съ ясень и увлѣкателенъ езикъ той дава пълна прѣдстава за трудовото училище, увлича четеца и го прави неволно неговъ партизанинъ.

Въ *втората частъ* — **практика** — той не учи, какъ да обучаваме, нито пъкъ казва, какъ се работи другадъ, а съобщава, що е той направилъ тукъ у насъ при нашитѣ условия. Това прави особено цѣнна книгата.

Въ *теорията* се вижда здравия и твърдъ защитникъ на трудовото училище, а въ *практиката* — неуморимия работникъ въ полето на това училище, който руши традицията и смѣло се втурва къмъ новото.

Книгата трѣбва да бѣде прочетена отъ всѣкой учитель.

Ний горещо я прѣпорѣчваме.

Г. П.

„НОВО УЧИЛИЩЕ“

ПЕДАГОГИЧЕСКО СПИСАНИЕ

Година трета — 1914 год

Урежда редакционенъ комитетъ.

Въ списването му прѣзъ третата година ще участвуватъ:

Анастасовъ Ем., Българановъ П., Ванковъ Н. Ив., Великовъ Ив.,
Гаврийски Д-ръ Д., Ганевъ Хр., Гевгаловъ Ст., Георговъ Д-ръ Ив.,
Герасковъ М., Голъмановъ Г., Георчевъ Д., Денчевъ К., Дечевъ Ст.,
Димитровъ Д-ръ Д., Добревъ Илия, Домусчиевъ К. П., Дочевъ Г.,
Каблешковъ Ст., Казасовъ Д., Калянджиевъ Ц., Катранова М.,
Кацаровъ Д., Коюмджиевъ Д. Ив., Лазовъ Д., Левенсонъ Д-ръ У.,
Негенцовъ Г., Негенцовъ Д., Негенцовъ Д-ръ Хр., Николовъ М. Д.,
Пастуховъ Ив., Пенчевъ Г., Плошаковъ Ив., Радославовъ Ал.,
Савовъ-Иорданъ, Стойновъ Н., Стояновъ Ив., Стояновъ Хр.,
Стоянчевъ Н., Тодоровъ Ив., Филиповъ Н., Хаджиевъ Хр.,
Христовъ Ан., Цоневъ Д-ръ П., Цѣновъ Кр., Чанковъ Ж.,
Чешмеджиевъ Ат., Януловъ Ил. и др.

Ново училище запазва напълно досегашното си направление—
да освѣтлява новото въ педагогичната мисль и училищния животъ.

Ново училище излиза всѣки мѣсецъ, освѣнъ прѣзъ юлий и августъ,
въ размѣръ четири коли голѣмъ форматъ.

Абонаментътъ е годишенъ и предплатанъ.

За България 6 лв. ————— За странство 8 лв.

Абонирането става направо въ редакцията, чрѣзъ Т. П. ставции, или
чрѣзъ нашитѣ настоятели.

За настоятель на списанието може да бжде всѣки, който би желалъ
да се погрижи за разпространението му.

Настоятелитъ се ползуватъ съ 10% отстъпка.

Цѣли течения отъ I и II години струватъ по 6 лева.

Всичко, що се изпраща до списанието, се адресира:

сп. „НОВО УЧИЛИЩЕ“ — Варна.

„ПЧЕЛИЦА“

Двуседмично дѣтско списание.

Редакторъ: М. Д. Николовъ.

Излиза 2 пжти въ мѣсеца. Годишно 20 книжки.

Премии: Двѣ книжки илюстровани приказки и десетъ
вѣстничета „Лястовичка“.

Годишенъ абонаментъ 2 50 лева.

Адресъ: Сп. „Пчелица“ — София.

„СЪВРЪМЕННА МИСЛЬ“

Мѣсечно списание, година IV — 1914 година.

Редакторъ: Хараламби Христовъ. — Издатель: Ал. Паскалевъ.

Цѣна 8 лева годишно.

Адресъ: „Съврѣменна мисль“ — София.